

**Subsidieregeling
Oorlogsgravenstichting
Evaluatie van de periode 2016-2021**

John Boog, Eveline de Weerd en Thomas de Winter

Zoetermeer, augustus 2022

De verantwoordelijkheid voor de inhoud berust bij Panteia. Het gebruik van cijfers en/of teksten als toelichting of ondersteuning in artikelen, scripties en boeken is toegestaan mits de bron duidelijk wordt vermeld. Vermenigvuldigen en/of openbaarmaking in welke vorm ook, alsmede opslag in een retrieval system, is uitsluitend toegestaan na schriftelijke toestemming van Panteia. Panteia aanvaardt geen aansprakelijkheid voor drukfouten en/of andere onvolkomenheden.

Inhoudsopgave

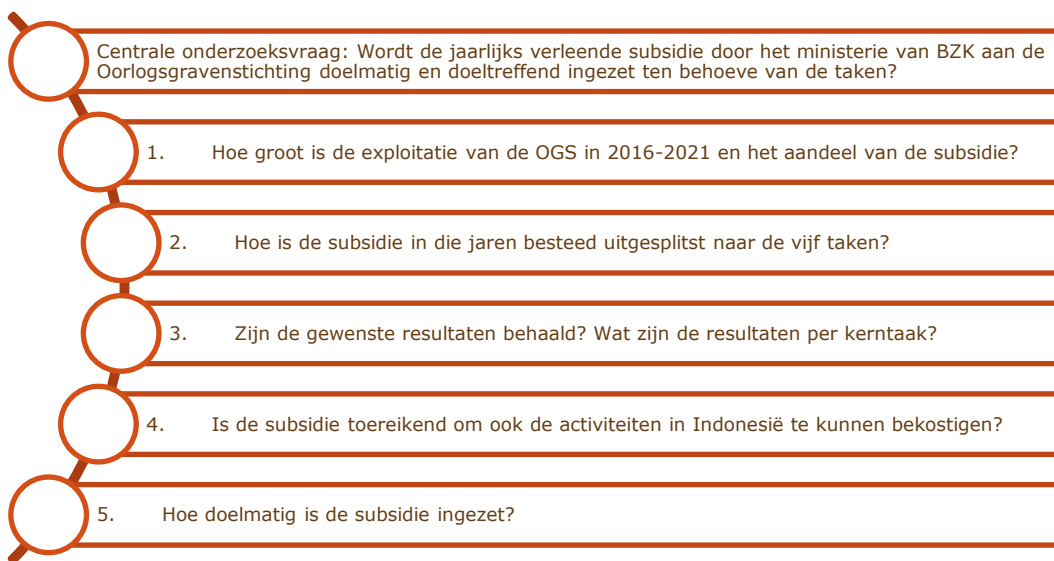
Managementsamenvatting	5
1 Inleiding	13
1.1 Aanleiding en opzet	13
1.2 Beleidstheorie en leeswijzer	14
2 Positie van de OGS	19
2.1 Doel van de OGS	19
2.2 Aandachtspunten vorige evaluatie	19
2.3 Ontwikkelingen bij de OGS sinds 2016	21
3 Exploitatie en financiering	23
3.1 Baten en lasten OGS	23
3.2 Baten en lasten en balans nader bekeken	31
3.3 Balans OGS	34
4 Kerntaken	37
4.1 Aanleggen, inrichten, onderhouden, in stand houden van graven en erevelden	37
4.2 Bezoek van nabestaanden aan graven en erevelden die zich buiten Nederland bevinden	42
4.3 Het verstrekken van informatie en geven van voorlichting	44
4.4 Het doen van necrologisch onderzoek	50
4.5 Het verzorgen van bloemleggingen	53
4.6 De erevelden in Indonesië uitgelicht	55
5 Conclusie	59
5.1 Aandachtspunten vorige evaluatie	59
5.2 Beantwoording deel- en hoofdvragen	60
Bijlagen	69
Bijlage 1: Geïnterviewde organisaties /functionarissen	69

Managementsamenvatting

Achtergrond en vraagstelling evaluatie

De Oorlogsgravenstichting (OGS) is onder meer verantwoordelijk voor de aanleg en het in stand houden van oorlogsgraven in binnen- en buitenland. Het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) geeft hiervoor jaarlijks subsidie. Subsidies worden eens in de vijf jaar geëvalueerd. Panteia heeft de evaluatie van de OGS uitgevoerd over de periode 2016-2021 aan de hand van de volgende centrale vraag en deelvragen:

-
- Centrale onderzoeksvraag: Wordt de jaarlijks verleende subsidie door het ministerie van BZK aan de Oorlogsgravenstichting doelmatig en doeltreffend ingezet ten behoeve van de taken?
 1. Hoe groot is de exploitatie van de OGS in 2016-2021 en het aandeel van de subsidie?
 2. Hoe is de subsidie in die jaren besteed uitgesplitst naar de vijf taken?
 3. Zijn de gewenste resultaten behaald? Wat zijn de resultaten per kerntaak?
 4. Is de subsidie toereikend om ook de activiteiten in Indonesië te kunnen bekostigen?
 5. Hoe doelmatig is de subsidie ingezet?

In deze samenvatting beantwoorden wij de deelvragen van het onderzoek, waarna wij de hoofdvraag beantwoorden. We bespreken echter eerst kort de taken van de OGS en hoe de OGS omgegaan is met de algemene aandachtspunten uit de vorige evaluatie. De specifiek binnen de hoofdtaken passende aandachtspunten over aanleg en onderhoud, bezoek van nabestaanden, voorlichting en informatieverstrekking, necrologisch onderzoek en bloemleggingen zijn meegenomen in de beantwoording van de deelvragen.

Kerntaken OGS volgens de subsidieregeling

In artikel 2 van de Subsidieregeling Oorlogsgravenstichting van 10 juni 2013 is vastgelegd dat de minister van BZK subsidie aan de OGS verstrekt met het oog op:

- het aanleggen en in stand houden van de in de statuten van de stichting bedoelde graven en erevelden;
- het bezoeken van nabestaanden aan graven en erevelden die zich buiten Nederland bevinden;
- het verstrekken van informatie en geven van voorlichting over de graven en de verhalen van de aldaar begraven oorlogsslachtoffers;
- het doen van necrologisch onderzoek;
- het verzorgen van bloemleggingen op Nederlandse oorlogsgraven en bij de door de stichting in stand gehouden gedenksteden van Nederlandse oorlogsslachtoffers.

Daarnaast worden aanvullende taken door de OGS verricht, zoals onder meer voor fondsenwerving, educatie en bijzondere projecten.

Aandachtspunten vorige evaluatie

De aandachtspunten uit de vorige evaluatie zijn als volgt opgepakt:

- a) Meer zichtbaarheid naar jongere generaties toe. De zichtbaarheid naar jongere generaties toe is verder uitgebouwd. Het besef dat jongere generaties bij de activiteiten betrokken moeten worden om draagvlak te behouden leeft sterk binnen de organisatie en bij stakeholders in het veld.
- b) Toekomst erevelden in Indonesië. De zorgen over de toekomst van de erevelden in Indonesië die uit de vorige evaluatie naar voren kwamen blijken ongegrond. Er is nu sprake van toenemende interesse van de lokale bevolking in de erevelden en de aantallen bezoekers groeien. Hiermee verandert ook de functie van de erevelden.
- c) Samenwerking infrastructuur herinnering WOII. De samenwerking infrastructuur herinnering WOII heeft, in de onderzoeksperiode van de evaluatie, onder meer gefunctioneerd via het platform WO2. In de praktijk blijft het echter zo dat verschillende partijen af en toe zelf projecten uitvoeren waar andere partijen niet of te laat van op de hoogte zijn. Het beter overbrengen van hun boodschap aan het publiek en verminderen van de onderlinge concurrentie is slechts ten dele gelukt.
- d) Scherpere afbakening gesubsidieerde taken. Het probleem van de afbakening van de subsidietafen blijft bestaan. Dit geldt vooral voor de component informatievoorziening en voorlichting, die breed geïnterpreteerd kan worden en volgens velen een educatief aspect kent waar nu geen ruimte voor is binnen de subsidieregeling.

Beantwoording deel- en hoofdvragen

Beantwoording deelvragen

1. Hoe groot was de totale exploitatie van de OGS in de jaren 2016 t/m 2021 en wat is het aandeel van de subsidie daarin?

De totale exploitatie van de Oorlogsgravenstichting is opgenomen in tabel A. Daarbij is ook aangegeven wat het aandeel van de subsidie is in de exploitatie. De subsidie van het ministerie van BZK aan de Oorlogsgravenstichting is conform de Subsidieregeling Oorlogsgravenstichting bedoeld om de kosten van kerntaken van de OGS mee te dekken. In tabel A is af te lezen hoe de verkregen subsidie zich verhoudt tot baten en lasten op kerntaken. Voor de volledigheid is ook aangegeven hoe de subsidie zich verhoudt tot de totale baten en lasten van de OGS van kerntaken en aanvullende taken tezamen.

Het aandeel van de subsidie in de baten en lasten fluctueert over de jaren. Met name komt dit door de sterk wisselende baten uit beleggingen en de lasten door de vrijval (mutatie) pensioenvoorziening. Het aandeel van de subsidie in 2018 wordt positief beïnvloed door de extra verleende subsidie door het ministerie van BZK ten bedrage van € 970.000.

tabel A Exploitatie Oorlogsgravenstichting 2016-2021

Jaar	2016	2017	2018	2019	2020	2021
<i>afrondding x € 1.000</i>						
Subsidie OGS van BZK *)	3.211	3.270	4.308	3.414	3.501	3.578
Aandeel subsidie in:						
baten kerntaken	87%	95%	102%	83%	89%	80%
totaal baten	68%	76%	87%	69%	83%	71%
Aandeel subsidie in:						
lasten kerntaken	81%	85%	122%	77%	89%	79%
totaal lasten	64%	70%	98%	65%	83%	70%

*) voor 2018 inclusief de extra verleende subsidie door het ministerie van BZK ten bedrage van € 970.000.

2. Hoe is de subsidie in die jaren besteed? (uitgesplitst naar de vijf taken)

De subsidie voor de kerntaken van de OGS is voor de jaren 2016-2021 besteed zoals in tabel B is weergegeven. Daarbij is onderscheid gemaakt in de besteding aan kerntaken, waarbij een deel van de loonkosten aan deze kerntaken is toegerekend en lasten inclusief ook overhead en overige kosten voor herdenkingen en de pensioenvoorziening.

tabel B Subsidie Oorlogsgravenstichting 2016-2021 en besteding aan kerntaken, waarbij loonkosten zijn toegerekend aan taken

Jaar	2016	2017	2018	2019	2020	2021
<i>afrondding x € 1.000</i>						
SUBSIDIE						
Subsidie ministerie BZK *)	3.211	3.270	4.308	3.414	3.501	3.578
LASTEN KERNTAAK						
Aanleg, onderhoud graven en erevelden	1.698	1.717	1.903	1.980	1.955	1.985
Pelgrimsreizen (reisfonds Verre Oosten) **)					29	30
Voorlichtingskosten, communicatie, internationale samenwerking en ICT	251	230	152	165	137	253
Necrologisch onderzoek	124	143	97	220	172	103
Bloemleggingen **)					60	54
Totaal lasten kerntaken	2.073	2.090	2.152	2.365	2.353	2.425
Totaal lasten kerntaak inclusief overhead en overig	3.975	3.831	3.545	4.462	3.931	4.519

*) voor 2018 inclusief de extra verleende subsidie door het ministerie van BZK ten bedrage van € 970.000.

**) vanaf 2020 kerntaak

3. Zijn de gewenste resultaten behaald? Wat zijn de resultaten per kerntaak? (inclusief ontwikkelingen op basis van de vorige evaluatie)

De volgende resultaten zijn per kerntaak behaald:

- a) Aanleg en onderhoud, de belangrijkste hoofdtaak. Uit de vorige evaluatie kwam naar voren dat de financiering van de aanleg en het onderhoud van oorlogsgraven een toekomstige uitdaging zou worden. Voor gemeenten begon het minder vanzelfsprekend te worden dat zij het kleine onderhoud verrichten en voor hun rekening nemen. Ook begon het steeds minder vanzelfsprekend te worden dat de financiering van Nederlandse oorlogsgraven en erevelden in het buitenland deels door het land in kwestie werd ondervangen. Wij hebben in deze evaluatieperiode geen signalen opgevangen dat deze uitdaging groter geworden is. Er geldt nog steeds dat sommige gemeenten zich af en toe afvragen waarom zij onderhoud voor hun rekening moeten nemen, maar het aantal consuls blijft stabiel. De financiering van Nederlandse oorlogsgraven en erevelden in het buitenland door landen in kwestie is in deze evaluatie niet als uitdaging naar voren gekomen. Het systeem van gravenonderhoud blijft goed functioneren en de kwaliteit kan nog steeds op goedkeuring rekenen van alle typen belanghebbenden. Hoewel de stichting keuzes moet maken binnen het beschikbare budget, is het budget toereikend voor het niveau van onderhoud.
- b) Bezoek van nabestaanden. Met het wegvallen van de eerste generatie nabestaanden is de interesse in pelgrimsreizen en de bekendheid van de oorlogsgraven in het buitenland aan het afnemen. Ten tijde van de vorige evaluatie was de OGS op zoek naar nieuwe manieren om een bezoek aan de erevelden in het buitenland te blijven faciliteren. Wij constateren dat deze bezoeken nog steeds plaatsvinden en de belangstelling tot aan de pandemie licht toenam, waarschijnlijk vooral door jongere generaties nabestaanden bij de pelgrimsreizen te betrekken. Ook de treinbiljettenregeling wordt nog gebruikt, al is hier een afname te zien ten opzichte van de vorige evaluatieperiode.
- c) Voorlichting en informatieverstrekking. Al sinds 2014 is er sterk ingezet op communicatie en educatie en is er begonnen met het werven van fondsen voor projecten op dit gebied. Ook was de OGS op het moment van de vorige evaluatie bezig met het bedenken van ideeën om de voorlichting op erevelden en aan nabestaanden en geïnteresseerden te verbeteren. De fondsenwerving voor projecten is succesvol voortgezet en heeft enkele grote projecten mogelijk gemaakt. De in de vorige evaluatie uitgesproken verwachting dat fondsenwerving een bescheiden rol op de totale begroting zou blijven spelen is dan ook niet helemaal uitgekomen. Het gaat in sommige gevallen om aanzienlijke bedragen, zoals de € 750 duizend voor het jubileumjaar en de € 3,6 miljoen voor het multifunctioneel gebouw en tentoonstelling in Loenen. De voorlichting op erevelden is verbeterd door bijvoorbeeld de QR-codes in het kader van het project 'Lang zouden ze leven'. Ook de realisatie van het herdenkings- en educatiecentrum in Loenen heeft de kwaliteit van communicatie en educatie een boost gegeven. Hiermee wordt ook de koppeling tussen voorlichting en educatie steeds duidelijker gemaakt. De strategie van de OGS zegt al een aantal jaar dat het belangrijk is aan te zetten tot dialoog. Het Platform WO2 loopt op dit moment stroef en dient op een andere manier gebruikt te gaan worden. Ontwikkelingen in dit kader zijn momenteel gaande richting een brede netwerkorganisatie Veldberaad WO2. Daarnaast wordt de oprichting van een stichting door veldpartijen voorbereid gericht op de noodzakelijke samenwerking en samenhang in kennisverspreiding/educatie, digitalisering en museaal aanbod.

De website van de OGS heeft een langzaam oplopend aantal gebruikers. De stichting blijft aanwezig zijn bij enkele tientallen herdenkingen per jaar. Concluderend doet de Oorlogsgravenstichting meer op het gebied van educatie dan de subsidieregeling voorziet. Dit wordt met name mogelijk gemaakt door fondsenwerving. De functionaliteit van de OGS verbreedt zich. Naast herdenken en gedenken is er ook een groeiende behoefte aan 'bedenken', oftewel bezinning en educatie. De komst van de veteranenbegraafplaats en het herdenkings- en educatiecentrum in Loenen illustreren dit. Uit vele gesprekken blijkt eensgezindheid over het feit dat de educatieve component bij de Oorlogsgravenstichting hoort. Verschillende partijen in het veld kunnen vanuit hun specifieke expertise en perspectief een bijdrage leveren aan educatie. Een heldere afbakening van kerntaken en het definiëren van een educatieve component daarin strekt dan ook tot aanbeveling.

- d) Necrologisch onderzoek. De belangrijkste taak op dit gebied was voorheen de verantwoordelijkheid voor het beheren van de database van oorlogsslachtoffers waaraan persoonsdossiers waren gekoppeld. Er zou samenwerking gezocht worden met andere partijen om verschillende archieven met elkaar te koppelen. Deze database is inmiddels in het beheer van het Nationaal Archief en is door hen aan andere archieven gekoppeld. Ten tijde van de vorige evaluatie was de OGS bezig met het ontwikkelen van een personenportal om informatie over oorlogsslachtoffers centraal en digitaal bij elkaar te brengen. Hier is men niet mee doorgegaan. Niet in de laatste plaats omdat men hier is ingehaald door andere organisaties: NIOD heeft het netwerk oorlogsbronnen opgezet en heeft de website Oorlogslevens. Deze taak was al bescheiden van omvang en is met het overdragen van het archief aan het Nationaal Archief nog kleiner geworden.
- e) Bloemleggingen. Vanuit de vorige evaluatie waren er geen aandachtspunten rondom de bloemleggingen. Er zijn nauwelijks ontwikkelingen geweest. De prijs is wat verhoogd, maar deze is gezien de algemene prijspeilontwikkelingen logisch. Het aantal bloemleggingen is relatief stabiel. Dit voorziet dus duidelijk in een behoefte. De uitvoering is helder vormgegeven en wordt zorgvuldig uitgevoerd.

4. Is de subsidie toereikend om ook de activiteiten in Indonesië te kunnen bekostigen? (Wat zijn de taken, welke middelen zijn er en hoe worden deze ingezet? Wat zijn de koersverschillen en loon- en prijsontwikkelingen in Nederland en Indonesië?)

Deze vraag is tweeledig en dient als zodanig beantwoord te worden. Er is veel meer interesse in de erevelden vanuit Indonesiërs zelf. De bezoekersaantallen nemen toe. Ook is de functie van de erevelden in Indonesië aan verandering onderhevig. De subsidie is toereikend om het onderhoud van de erevelden te blijven uitvoeren, bloemleggingen te verzorgen en (summier) informatie te verschaffen ter plekke. Maar als bezoekersaantallen blijven stijgen zal de OGS toch moeten gaan nadenken over hoe de informatievoorziening op de erevelden geregeld gaat worden. Voor bijvoorbeeld het geven van rondleidingen of anderszins uitbreiding van de educatieve component zal extra personeel geworven moeten worden. Men voorziet dan ook dat de kosten voor met name communicatie-activiteiten richting de verschillende oude en nieuwe doelgroepen en stakeholder management (bijvoorbeeld met lokale overheden en samenwerkingspartners) omhoog zullen gaan.

De kosten voor onderhoud erevelden Indonesië en voor bureaunkosten fluctueren maar zijn redelijk constant over de jaren 2016-2021. De personeelskosten daarentegen zijn vooral in 2021 sterk gestegen. Dat komt vooral omdat de OGS de regeling van het Ministerie van Buitenlandse Zaken volgt voor wat betreft loon- en prijsontwikkelingen.

Elk jaar wordt een overzicht van het lokale ambassadepersoneel in Indonesië verkregen. Daaruit blijkt dat de loon- en prijsontwikkelingen soms fors omhoog gaan. Ook de pensioenen lopen daarin mee. In de pensioenregeling zitten thans 60 mensen. De OGS is wel bezig om te kijken of de pensioenen ondergebracht kunnen worden bij een pensioenverzekeraar in Indonesië. Zodat die kosten uit de begroting kunnen en alleen nog premie te betalen is. Daar wordt momenteel extern onderzoek naar gedaan. Ten aanzien van loonmutaties in Indonesië heeft de OGS wel eens nagedacht om een eigen salarisgebouw voor Indonesië te hanteren, maar de prijsindexatie is daar heel anders. Nu doet BZ dat aan de hand van een "boodschappenmandje" en dat is voor de OGS niet te doen.

Een aantal jaren blijkt al dat de subsidie voor OGS Indonesië ontoereikend is. Het komt vaak goed door de beleggingen van de OGS, maar dat is een onzekere factor. Daarom is in 2018 in totaal € 970.000 aan extra subsidie beschikbaar gesteld voor het deel Indonesië van de OGS. De extra subsidie is puur en alleen voor de exploitatie Indonesië bedoeld. De € 970.000 is destijds in een bestemmingsreserve gezet en elk jaar wordt gekeken wat de prijsstijging is, wat de kostenstijging inclusief koerswijzigingen is voor Indonesië exclusief de pensioenvoorziening en pensioenkosten en wat de OGS krijgt aan percentage voor de loon- en prijsontwikkeling. Het verschil tussen subsidie en realisatie wordt jaarlijks uit de bestemmingsreserve gehaald. In 2022 zal de extra subsidie van € 970.000 naar verwachting van OGS daarmee meer dan op zijn.

Het is een uitdaging om de subsidie zodanig in te richten dat dit bedrag toereikend is voor activiteiten in Indonesië de komende jaren. Men zou kunnen stellen dat de extra subsidie van € 970.000 in vier jaar is opgesoupeerd, waarmee jaarlijks ruim € 240 duizend gemoeid was en dat dit gemiddeld ook de jaarlijkse extra behoefte betreft. Zoals uit tabel 26 blijkt zit het probleem niet zo zeer in de ontwikkeling van de kosten van erevelden en de bureaunkosten, maar met name in de personeelskosten qua loon- en prijsontwikkeling en de vrijval (mutatie) pensioenvoorziening. Het is derhalve zaak om hier een oplossing voor te vinden. Als de pensioenen ondergebracht kunnen worden bij een pensioenverzekeraar in Indonesië, zodat de kosten uit de begroting kunnen en alleen nog premie te betalen is, is daar een oplossing voor. Om voor de loon- en prijsontwikkeling voor Indonesië uit te blijven gaan van de cijfers van het ministerie van Buitenlandse Zaken (BZ) is de vraag. Op zowel het vlak van het onderbrengen van pensioen bij een pensioenverzekeraar in Indonesië als ten aanzien van loon- en prijsontwikkeling BZ is nader onderzoek nodig en deels doet de OGS dat al.

5. Hoe doelmatig is de subsidie ingezet?

De doelmatigheid van de OGS is op twee niveaus beoordeeld.

1. *Hoogte van de kosten van uitvoering en overhead.* Er zijn geen goede vergelijkingen mogelijk van de kosten van uitvoering van activiteiten en de overhead met andere organisaties. Alleen in algemene zin kan een oordeel worden gegeven over de bedrijfsvoering en efficiënte uitvoering van taken. Over de bedrijfsvoering kan worden geconcludeerd dat deze sober is te noemen. Voor de uitvoering is vooral de invulling van aanleg en onderhoud van belang. Daarbij valt op dat het zeker waar het gaat om het onderhoud in Nederland in de loop der jaren een efficiënte werkwijze is ontwikkeld. Ook bij onderhoud en vervanging van graven heeft de OGS zeker oog voor de kosten op langere termijn.
2. *Mate waarin de OGS de doelen vanuit de subsidieregeling kan bereiken met de daarvoor beschikbare middelen.* Het subsidiebedrag is in de loop der jaren

verhoogd. De resultaten van de OGS zijn goed als men kijkt wat het resultaat op het eigen vermogen is, maar dat komt ook omdat het vaak goedge maakt wordt door de opbrengst uit beleggingen. Als er een flink tekort is op de exploitatie kan dat voor een groot deel goedge maakt worden door resultaat uit beleggingen. Als dat resultaat tegenvalt of er niet is dan bestaat het risico dat de OGS een negatief resultaat boekt en men hard door het vermogen heen geraakt. Verder zijn als gevolg van rentefluctuaties pensioenen, wisselkoersfluctuaties en hoge loon- en prijsindexatie in Indonesië de bestemmingsreserves over de periode 2013–2017 gedaald waardoor het niveau van de reserves in 2018 als te laag werd ingeschat om de ontstane risico's af te dekken. Op grond hiervan en gelet op de artikelen 2 en 3 van de Subsidieregeling Oorlogsgravenstichting en het Kaderbesluit BZK-subsidies is over 2018 een incidentele subsidie toegekend. Dit ter hoogte van € 970.000 voor de aanvulling van de bestemmingsreserves met betrekking tot de activiteiten in Indonesië. Hierdoor zijn de bestemmingsreserves weer op voldoende niveau gebracht om de ontstane risico's af te dekken. Na de laatste onttrekking uit de bestemmingsreserve in 2022 is de incidentele subsidie meer dan verbruikt. Als hier geen extra subsidie voor wordt verkregen dan gaat dat ten koste van het resultaat, waardoor het eigen vermogen kan dalen.

Beantwoording hoofdvraag

*Wordt de jaarlijks verleende subsidie door het ministerie van BZK aan de Oorlogsgravenstichting (op basis van de subsidieregeling Oorlogsgravenstichting 2013) **doelmatig** en **doeltreffend** ingezet ten behoeve van de taken?*

Doelmatig: De OGS heeft een sobere bedrijfsvoering en een efficiënte werkwijze op het gebied van onderhoud en vervanging van graven. Wel is er een structureel tekort op de exploitatie dat zonder incidentele subsidies tot negatieve resultaten zal leiden.

Doeltreffendheid: De hoofdtaak van het onderhouden van graven en erevelden wordt, met behulp van een netwerk van gemeentelijke consuls en een internationaal netwerk doeltreffend uitgevoerd. De pelgrimsreizen blijven mogelijk, al is het afwachten wat de gevolgen van de veranderende subsidiestructuur via het fonds gaan zijn. Dit is iets om in een volgende evaluatie nader te bekijken. De taak van necrologisch onderzoek is na de overdracht van het archief aan het Nationaal Archief beduidend kleiner geworden. Tegelijkertijd vervagen de grenzen tussen necrologie, communicatie, voorlichting en educatie. Het verzorgen van bloemleggingen gebeurt zorgvuldig en constant. De grote uitdaging is het opnieuw vormgeven van de informatie- en voorlichtingstaak en het al dan niet inbedden van een educatiecomponent in de kerntaken. Dit neemt niet weg dat deze taak binnen de evaluatieperiode doeltreffend werd uitgevoerd: de Oorlogsgravenstichting doet via fondsenwerving meer dan wat binnen de afgebakende kerntaak valt.

1 Inleiding

1.1 Aanleiding en opzet

1.1.1 Achtergrond van het onderzoek

De Oorlogsgravenstichting (OGS) is sinds 1948 verantwoordelijk voor de aanleg en het in stand houden van oorlogsgraven in binnen- en buitenland. Het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) geeft hiervoor jaarlijks subsidie. Op grond van een wettelijke bepaling en een eis van de Tweede Kamer dienen subsidies eens in de vijf jaar geëvalueerd te worden. Aangezien de laatste evaluatie in 2016 heeft plaatsgevonden is het opnieuw tijd voor een evaluatie van de subsidieregeling Oorlogsgravenstichting.

In artikel 2 van de Subsidieregeling Oorlogsgravenstichting van 10 juni 2013 is vastgelegd dat de minister van BZK subsidie aan de OGS verstrekt met het oog op¹:

- a) het aanleggen en in stand houden van de in de statuten van de stichting bedoelde graven en erevelden;
- b) het bezoeken van nabestaanden aan graven en erevelden die zich buiten Nederland bevinden;
- c) het verstrekken van informatie en geven van voorlichting over de graven en de verhalen van de aldaar begraven oorlogsslachtoffers;
- d) het doen van necrologisch onderzoek;
- e) het verzorgen van bloemleggingen op Nederlandse oorlogsgraven en bij de door de stichting in stand gehouden gedenksteden van Nederlandse oorlogsslachtoffers.

De subsidie bedraagt ten hoogste het bedrag zoals uit de begrotingsstaten van het Ministerie van BZK blijkt. Daaruit blijkt dat het in 2021 ging om € 3.578.000.

Namens de overheid onderhoudt de OGS wereldwijd circa 50.000 graven van Nederlandse oorlogsslachtoffers die zijn gevallen sinds mei 1940. Deze graven liggen in meer dan 50 landen, verspreid over 5 continenten. Buiten Nederland gaat het om graven en erevelden in onder andere voormalig Nederlands-Indië, Thailand en Duitsland. Tevens verzorgt de stichting ruim 10.000 graven van militairen van de geallieerde strijdkrachten in Nederland.

1.1.2 Doel- en vraagstelling

In dit onderzoek hebben wij geëvalueerd in hoeverre de OGS de subsidie die zij volgens de Subsidieregeling 2013 ontvangt, doelmatig en doeltreffend heeft ingezet ten behoeve van de taken. De onderzochte periode betreft de jaren 2016-2021. Hierbij zijn ook mutaties in het eigen vermogen in de loop der jaren meegenomen en de uitkomsten van de vorige evaluatie.

De centrale onderzoeksvraag luidde als volgt:

Wordt de jaarlijks verleende subsidie door het ministerie van BZK aan de Oorlogsgravenstichting (op basis van de subsidieregeling Oorlogsgravenstichting 2013) **doelmatig** en **doeltreffend** ingezet ten behoeve van de taken?

¹ <https://wetten.overheid.nl/BWBR0033556/2018-12-19>

De centrale vraag is opgesplitst in de volgende vijf deelvragen:

1. Hoe groot was de totale exploitatie van de OGS in de jaren 2016 t/m 2021 en wat is het aandeel van de subsidie daarin?
2. Hoe is de subsidie in die jaren besteed? (uitgesplitst naar de vijf taken)
3. Zijn de gewenste resultaten behaald? Wat zijn de resultaten per kerntaak? (inclusief ontwikkelingen op basis van de vorige evaluatie)
4. Is de subsidie toereikend om ook de activiteiten in Indonesië te kunnen bekostigen? (Wat zijn de taken, welke middelen zijn er en hoe worden deze ingezet? Wat zijn de koersverschillen en loon- en prijsontwikkelingen in Nederland en Indonesië?)
5. Hoe doelmatig is de subsidie ingezet?

1.1.3 Onderzoeksaanpak

Wij hebben gekozen voor een vergelijkbare onderzoeksopzet als in 2016 om tevens een vergelijking te kunnen maken met de uitkomsten van het vorige evaluatieonderzoek. Het onderzoek bestond uit twee hoofdactiviteiten:

- Deskresearch: Dit bestond uit bestudering van jaarverslagen, financiële overzichten en documenten over de uitvoering van taken van de OGS. Verder heeft de OGS verschillende overzichten van gerealiseerde activiteiten aangeleverd.
- Interviews met medewerkers van de OGS en met diverse stakeholders. De stakeholders bestonden uit samenwerkingspartners en betrokkenen bij activiteiten van de OGS. Gezamenlijk dekken deze de 5 subsidietaken van de OGS af. In bijlage 1 is een overzicht van de geïnterviewde organisaties / functionarissen opgenomen. Alle respondenten hebben een gespreksverslag ontvangen. Gemaakte opmerkingen zijn verwerkt.

Na het startoverleg met BZK hebben wij deskresearch uitgevoerd, vervolgens hebben wij vragenlijsten en een respondentenlijst samengesteld in overleg met BZK. De vragenlijsten en respondentenlijst stelden we samen op basis van de lijsten uit de eerdere evaluatie, die wij vervolgens hebben geüpdatet op basis van de deskresearch. Na goedkeuring hebben wij interviewafspraken ingepland en interviews gehouden: in totaal hebben wij met 8 medewerkers van de OGS gesproken (en met één medewerker twee keer), waarvan 6 op locatie en 2 digitaal (de directeur in Indonesië en de vicepresident van de Raad van Toezicht). Daarnaast hebben wij met 9 andere stakeholders gesproken, allemaal digitaal.

1.1.4 Aanbevelingen evaluatie uit 2016

Met het langzaam verdwijnen van de generatie directe nabestaanden van Nederlandse oorlogsslachtoffers veranderen de omgeving en de functie van de OGS. In de vorige evaluatie van 2016 kwam de stichting dan ook naar voren als een organisatie die op veel terreinen nog op zoek was naar haar precieze plaats en rol in het veld. Haar hoofdtaak, het onderhoud aan graven en erevelden voerde zij doeltreffend uit, maar aan de kleinere, ondersteunende taken werd voornamelijk (nog) op verzoek inhoud gegeven. Er kwamen een aantal specifieke aandachtspunten in de evaluatie aan het licht die we in hoofdstuk 2, paragraaf 2.2 kort belichten.

1.2 **Beleids­theorie en leeswijzer**

1.2.1 Doelmatigheid en doeltreffendheid

Net als in de vorige evaluatie zijn doeltreffendheid en doelmatigheid twee centrale begrippen in het onderzoek:

- Onder *doeltreffendheid* verstaan we de mate waarin de OGS er in slaagt de gewenste resultaten te bereiken op de 5 taken en bijbehorende indicatoren (zoals in tabel 1 is vermeld).

- Onder *doelmatigheid* verstaan we de mate waarin de bereikte resultaten van de OGS in verhouding staan tot de daarvoor geboekte kosten. De doelmatigheid kan op twee niveaus worden geanalyseerd:
 1. Op het niveau van de organisatie en de uitvoering van de activiteiten: is de omvang van de formatie, de hoogte van de personeelslasten en de bedrijfsvoering reëel en in verhouding tot die van andere organisaties met vergelijkbare werkzaamheden? Zijn de kosten van de activiteiten in verhouding tot die bij andere organisaties?
 2. Op het niveau van de totale taken en daarvoor beschikbare middelen: kan de OGS de doelen bereiken met de daarvoor beschikbare middelen?

Onderstaande tabel geeft een uitwerking weer van de vijf taken van de OGS met bijbehorende indicatoren. Deze tabel is gebaseerd op de uitwerking in de vorige evaluatie die in 2016 door Panteia is uitgevoerd.

Tabel 1 Uitwerking taken in indicatoren

Uitwerking vijf taken	Indicatoren/vragen
Het aanleggen, inrichten, onderhouden en in stand houden van de graven en erevelden	• Welke taken worden uitgevoerd voor het aanleggen, inrichten, onderhouden en in stand houden van graven en erevelden? • Hoe wordt het aanleggen, inrichten, onderhouden en in stand houden van de graven en erevelden gefinancierd? Welke middelen heeft de OGS ter beschikking? • Hoe worden de middelen ingezet ten behoeve van aanleg, inrichting, onderhoud en instandhouding aan graven en erevelden? • Hoe wordt over de kwaliteit van aanleg, inrichting, onderhoud en instandhouding geoordeeld door betrokkenen? • Zijn er verschillen zichtbaar in onderhoudsintensiteit en onderhoudskwaliteit tussen graven en erevelden in de wereld? • Hoe verloopt de communicatie met nabestaanden? • Hoe verloopt de samenwerking met derde partijen, zoals gemeenten?
Het bezoek van nabestaanden aan graven en erevelden die zich buiten Nederland bevinden	• Op welke manieren stelt de OGS nabestaanden in de gelegenheid af te reizen naar graven en erevelden in het buitenland? Welke derde partijen zijn daarbij betrokken en hoe verloopt de samenwerking? • Hoeveel en welke reizen naar buitenlandse graven en erevelden heeft de OGS in 2016-2021 georganiseerd? • Hoe worden de reizen door de nabestaanden ervaren? • Wie was of waren de initiatiefnemers tot deze reizen? • Wat bedroegen de kosten van deze reizen in totaal? • Hoe werden de bezoeken aan buitenlandse graven en erevelden bekostigd? Volstond dit om nabestaanden in de gelegenheid te stellen de reis te maken?
Het verstrekken van informatie en geven van voorlichting	• Wat wil de OGS bereiken met haar communicatie? Welke boodschap wordt uitgedragen? • Hoe worden voorlichtings- en communicatie activiteiten gefinancierd? Welke middelen heeft de OGS ter beschikking?

	• Welke activiteiten zijn er in 2016-2021 specifiek voor de jeugd georganiseerd? • Welke activiteiten zijn er georganiseerd voor andere doelgroepen dan jongeren? • Welke rol spelen de persoonlijke verhalen in de communicatie? Wat betekent dit voor nabestaanden, bezoekers en geïnteresseerden? • Met welke partijen vindt samenwerking plaats en hoe verloopt dat? Wat is de meerwaarde van de samenwerking? • Hoe is de informatievoorziening op erevelden in Nederland en daarbuiten? Komt dit voldoende tegemoet aan de informatiebehoefte van nabestaanden en andere bezoekers? • Welke bijdrage levert informatieverstrekking en voorlichting aan het aanleggen, inrichten, onderhouden en in stand houden van graven en erevelden?
Het doen van necrologisch onderzoek	• Wat is de rol van OGS in het proces van (necrologisch) onderzoek? • Welke taken voert de OGS uit? Welke taken worden door andere partijen uitgevoerd? Hoe verloopt de samenwerking? • Hoe wordt het necrologisch onderzoek gefinancierd? • Welke middelen heeft de OGS ter beschikking? • Hoe vaak is door de OGS onderzoek uitgevoerd in 2016-2021? Met welk resultaat? • Indien een identiteit is vastgesteld, hoe werd daarover gecommuniceerd met nabestaanden? Waar heeft dit toe geleid?
Het verzorgen van bloemleggingen op Nederlandse oorlogsgraven en bij de door de stichting in stand gehouden gedenkstenen van Nederlandse oorlogsslachtoffers	• Hoe vaak is in 2016-2021 door nabestaanden verzocht een bloemstuk of krans te leggen op het graf of de gedenksteen? • Hoe worden bloemleggingen gefinancierd? • Wordt de bijdrage die nabestaanden leveren als acceptabel en realistisch beschouwd? • Hoeveel bloemen en kransen zijn in Nederland gelegd? Hoeveel daarbuiten?

1.2.2 Leeswijzer

Om de centrale hoofdvraag en 5 deelvragen uit dit onderzoek te kunnen beantwoorden volgt dit rapport de vijf kerntaken en de hierboven beschreven beleidstheorie. De beantwoording van de deelvragen is als volgt:

1. *Hoe groot was de totale exploitatie van de OGS in de jaren 2016 t/m 2021 en wat is het aandeel van de subsidie daarin?*

Deze vraag wordt beantwoord in **hoofdstuk 3 - Exploitatie en financiering**. In dit hoofdstuk besteden wij aandacht aan de baten en lasten van de OGS in de periode 2016-2021 (paragraaf 3.1 en 3.2), met speciale aandacht voor Indonesië en de balans (paragraaf 3.3).

2. *Hoe is de subsidie in die jaren besteed? (uitgesplitst naar de vijf taken)*

Deze vraag wordt beantwoord in **hoofdstuk 3 - Exploitatie en financiering**.

3. *Zijn de gewenste resultaten behaald? Wat zijn de resultaten per kerntaak? (inclusief ontwikkelingen op basis van de vorige evaluatie)*

Deze vraag wordt beantwoord in **hoofdstuk 4 – Kerntaken**. In hoofdstuk 4 beschrijven wij per kerntaak (paragraaf 4.1 t/m 4.5) de achtergrond, taakuitvoering en resultaten in de periode 2016-2021. In paragraaf 4.6 besteden wij speciale aandacht aan de erevelden in Indonesië.

Ook wordt deze vraag deels beantwoord in **hoofdstuk 2 - Positie van de OGS**. In dit hoofdstuk zoomen we in op de doelen van de OGS (paragraaf 2.1); de aandachtspunten uit de vorige evaluatie (paragraaf 2.2); en algemene ontwikkelingen bij de OGS sinds 2016 (paragraaf 2.3).

4. *Is de subsidie toereikend om ook de activiteiten in Indonesië te kunnen bekostigen? (Wat zijn de taken, welke middelen zijn er en hoe worden deze ingezet? Wat zijn de koersverschillen en loon- en prijsontwikkelingen in Nederland en Indonesië?)*

Deze vraag wordt beantwoord in **hoofdstuk 3 - Exploitatie en financiering** en in **hoofdstuk 4 – Kerntaken**

5. *Hoe doelmatig is de subsidie ingezet?*

Deze vraag wordt beantwoord in **hoofdstuk 5 - Conclusies**. In hoofdstuk 5 trekken we conclusies op basis van de bevindingen uit de voorgaande hoofdstukken.

2 Positie van de OGS

2.1 Doel van de OGS

Volgens de subsidieregeling bestaan de doelen van de OGS uit de vijf hoofdtaken zoals omschreven in hoofdstuk 1.

De OGS omschrijft haar doelen uitgebreider in de statuten²:

1. De Stichting heeft ten doel, binnen de grenzen getrokken in artikel 3, aan Nederlandse oorlogsslachtoffers op respectvolle wijze een Nederlands oorlogsgraf dan wel – indien geen laatste rustplaats aanwezig of bekend is – een plaats van herdenking te bezorgen.
2. De Stichting heeft mede ten doel het doen van al datgene ten aanzien van de in het eerste lid genoemde oorlogsslachtoffers wat nodig is om de nagedachtenis der gevallen op waardige wijze te eren.
3. De Stichting heeft mede ten doel het doen van necrologisch onderzoek ten behoeve van nabestaanden, instellingen en belangstellenden.
4. De Stichting kan een blijvende bijdrage leveren aan de instandhouding en voortschrijdende ontwikkeling van een gedenkcultuur in Nederland.
5. De Stichting kan, onder inachtneming van het gestelde in artikel 3, lid 1, sub b, graven van geallieerde militaire oorlogsslachtoffers binnen de grenzen van het Koninkrijk verzorgen.

2.2 Aandachtspunten vorige evaluatie

Met het langzaam verdwijnen van de generatie directe nabestaanden van Nederlandse oorlogsslachtoffers verandert het draagvlak en de functie van de OGS. In de vorige evaluatie van 2016 kwam de stichting dan ook naar voren als een organisatie die op veel terreinen nog op zoek was naar haar precieze plaats en rol in het veld. Haar hoofdtaak, het onderhoud aan graven en erevelden voerde zij doeltreffend uit, maar aan de kleinere, ondersteunende taken werd voornamelijk (nog) op verzoek inhoud gegeven. Er kwamen een aantal specifieke aandachtspunten in de evaluatie aan het licht die we in dit hoofdstuk kort belichten. In de conclusie in hoofdstuk 5 houden we deze aandachtspunten nog eens tegen het licht.

2.2.1 Meer zichtbaarheid naar jongere generaties toe

In 2014 is er een koerswijziging geweest binnen de OGS, waarbij de stichting meer is gaan inzetten op zichtbaarheid in de maatschappij. Er was een groeiend besef binnen de organisatie dat het van belang is jongeren te betrekken bij de activiteiten van de organisatie om toekomstig draagvlak te creëren en te behouden. De stichting heeft de eerste stappen gezet op het gebied van educatie en communicatie, maar ook in financieel en politiek opzicht werden er stappen genomen.

Volgens de OGS toonden scholen interesse in het adopteren van (geallieerde) graven en in activiteiten rondom herdenkingen. Daarnaast zag de stichting dat een jongere generatie actief op zoek is naar informatie op internet en speelde hierop in door te starten met de ontwikkeling van een personenportal: het op één punt bijeenbrengen van informatie over individuen die begraven liggen op de vele erevelden en begraafplaatsen.

² Oorlogsgravenstichting (2014). Statuten der Oorlogsgravenstichting.
<https://ogsweb.ams3.cdn.digitaloceanspaces.com/documents/pdf/Statuten-OGS-20141.pdf>

2.2.2 Toekomst erevelden in Indonesië

Uit de evaluatie bleek ook dat er zorgen zijn over de bekendheid van en het toekomstige draagvlak voor de erevelden in Indonesië. Er bevinden zich zeven erevelden in Indonesië die met elkaar 25.000 graven van Nederlandse oorlogsslachtoffers herbergen. Op het moment van evalueren bestond er, buiten de nabestaanden om, weinig bekendheid voor deze erevelden. Ook begon de interesse in zogenaamde pelgrimsreizen naar deze herdenkingsplaatsen af te nemen. Er waren ook zorgen over het toekomstige (financiële) draagvlak van de Indonesische overheid en de lokale bevolking voor de erevelden in Indonesië. De maatschappelijke discussie over het Nederlandse verleden in Indonesië begon net voorzichtig op gang te komen.

2.2.3 Samenwerking infrastructuur herinnering WOII

Een ander belangrijk aandachtspunt in de vorige evaluatie was de samenwerking met andere organisaties die zich bezighouden met het herinneren en herdenken van de Tweede Wereldoorlog. Hierbij kwam naar voren dat de samenwerkingen niet altijd goed verlopen en de OGS een meer actieve rol zou kunnen aannemen. Door het aanbrengen van focus in de activiteiten waar de stichting op inzet zou ook meer proactief en sturend kunnen worden opgetreden richting samenwerkingspartners.

Er zijn verschillende organisaties die zich bezighouden met het herinneren en herdenken van de Tweede Wereldoorlog. De Commissie Cohen publiceerde daarover onder meer haar eindrapport 'Commissie versterking infrastructuur herinnering WOII'. Naar aanleiding hiervan gaven de verschillende WOII organisaties, waar deze Commissie uit bestond³, te kennen dat zij meer met elkaar wilden gaan samenwerken. Daarop hebben de leden van Commissie Cohen het Platform WO2 opgericht om de ambities van de Commissie te realiseren. De gedachte hierachter was dat zij zo hun boodschap aan het publiek effectiever konden overbrengen en de onderlinge concurrentie konden verminderen bij de toekenning van financiële middelen door fondsen. De samenwerking infrastructuur herinnering WOII heeft, in de onderzoeksperiode van de evaluatie, onder meer gefunctioneerd via het platform WO2, waar ook de OGS deel van uitmaakt.

2.2.4 Scherpere afbakening gesubsidieerde taken

In de subsidieregeling staan vijf kerntaken genoemd. De omschrijving van deze taken bleek voor verwarring te zorgen bij de OGS. Tijdens de vorige evaluatie viel het op dat de wijze waarop de OGS rapporteerde in de jaarrekening afweek van de vijf taken die in de subsidieregeling zijn genoemd. Er was een scherpere afbakening wenselijk van taken die wel onder de subsidieregeling vallen en taken waarvoor extra fondsen geworven dienen te worden. Wat bijvoorbeeld verstaan wordt onder de subsidiekerntaak "het verstrekken van informatie en geven van voorlichting" was niet helder. Dit zorgde er onder meer voor dat de inzet van de OGS op communicatie en educatie een spanningsveld veroorzaakte tussen activiteiten die wel en die niet onder de subsidieregeling vallen. De stichting zelf zag communicatie en educatie als aanvullende taak die buiten de subsidieregeling valt, maar die wel noodzakelijk is.

2.2.5 Aandachtspunten gesubsidieerde hoofdtaken

Aanleg en onderhoud (belangrijkste hoofdtaak)

Uit de vorige evaluatie kwam naar voren dat de financiering van de aanleg en het onderhoud van oorlogsgraven een toekomstige uitdaging wordt. Voor gemeenten begon het minder vanzelfsprekend te worden dat zij het (betrekkelijk intensieve)

³ De Commissie Cohen bestond eerst uit het NIOD Instituut voor Oorlogs-, Holocaust- en Genocidestudies, het Netwerk Oorlogsbronnen, de Stichting Musea en Herinneringscentra 40-45, de Oorlogsgravenstichting en het Nationaal Comité 4 en 5 mei en later ook de Stichting Liberation Route Europe.

kleine onderhoud verrichten en voor hun rekening nemen. Ook begon het steeds minder vanzelfsprekend te worden dat de financiering van Nederlandse oorlogsgraven en erevelden in het buitenland deels door het land in kwestie wordt ondervangen.

Bezoek van nabestaanden

Met het wegvallen van de eerste generatie nabestaanden is de interesse in pelgrimsreizen en de bekendheid van de oorlogsgraven in het buitenland aan het afnemen. Ten tijde van de evaluatie was de OGS op zoek naar nieuwe manieren om een bezoek aan de erevelden in het buitenland (in Indonesië, Thailand en Myanmar) te blijven faciliteren.

Voorlichting en informatieverstrekking

Sinds 2014 is er sterk ingezet op communicatie en educatie en is er begonnen met het werven van fondsen voor projecten op dit gebied. Ook was de OGS op het moment van evalueren bezig met het bedenken van ideeën om de voorlichting op erevelden en aan nabestaanden en geïnteresseerden te verbeteren.

Necrologisch onderzoek

De belangrijkste taak op dit gebied is de verantwoordelijkheid voor het beheren van de database van oorlogsslachtoffers waaraan persoonsdossiers zijn gekoppeld. Zoals onder 2.2.1 genoemd is de OGS ten tijde van de vorige evaluatie begonnen met het ontwikkelen van een personenportal om informatie over oorlogsslachtoffers centraal en digitaal bij elkaar te brengen. Er zou samenwerking gezocht worden met andere partijen om verschillende archieven met elkaar te koppelen.

Bloemleggingen

Geen aandachtspunten.

2.3 Ontwikkelingen bij de OGS sinds 2016

2.3.1 Nieuwe generatie, nieuwe vormen van herdenken

Uit zowel de jaarverslagen van de OGS als interviews blijkt dat er sinds 2016, met het aantreden van een nieuwe directeur en het 70-jarig jubileum van de OGS, steeds meer is ingezet op het bereiken van jongere generaties. Er is een nieuwe toekomstvisie tot stand gekomen en op basis hiervan zijn stappen gezet op het gebied van educatie, informatie en het vinden van nieuwe vormen van toekomstgericht herdenken. Door het leggen van verbanden tussen graf en verhaal probeert de OGS jonge mensen bij de herdenkingsplekken te betrekken en zo de herinnering aan de Tweede Wereldoorlog levend te houden.

Belangrijke mijlpalen op dit gebied zijn:

- Op Nationaal Ereveld Loenen is een herinnerings- en educatiecentrum tot stand gekomen;
- Sinds 2017 is er een nieuwe vorm van herdenken op 4 mei: 'Eerbewijs'. Deze nieuwe vorm van herdenken verbindt verhalen, nabestaanden en jonge mensen met elkaar;
- In 2021 bestond de OGS 75 jaar. Dit jubileumjaar werd op het ereveld in Loenen geopend onder de naam 'Lang zouden ze leven: 75 jaar Oorlogsgravenstichting'. Hierbij gaat speciale aandacht uit naar oorlogsslachtoffers en de toekomst van herdenken;
- Tijdens de opening van het jubileumjaar werd een onderzoek gepresenteerd over hoe Nederlanders denken over herdenken en het werk van de OGS. Hieruit werd geconcludeerd dat 7 op de 10 respondenten het belangrijk vindt dat alle oorlogsslachtoffers worden herdacht en niet alleen Nederlanders.

2.3.2 *Digitaliseringslag*

Tijdens de afgelopen evaluatieperiode is het archief van de OGS met succes gedigitaliseerd. In de zomer van 2017 is het gehele archief overgedragen aan het Nationaal Archief en is de digitalisering van start gegaan met financiële steun van het Prins Bernhard Cultuurfonds, Stichting Jurriaanse, Stichting Zabawas en Hendrik Muller Vaderlandsch Fonds. Door het archief te digitaliseren is er nu meer informatie via internet toegankelijk. Op die manier wordt beter en efficiënter tegemoet gekomen aan de informatiebehoefte van nabestaanden en geïnteresseerden, en kan onderzoek efficiënter uitgevoerd worden. De digitaliseringslag heeft het ook mogelijk gemaakt om koppelingen aan te brengen met andere databases en bronnen.

2.3.3 *Samenwerkingen: Platform WO2*

In 2016 is het Platform WO2 opgericht. Platform WO2 is een netwerkorganisatie waarin het NIOD Instituut voor Oorlogs-, Holocaust- en Genocidestudies, Netwerk Oorlogsbronnen, de Stichting Musea en Herinneringscentra 40-45, de Oorlogsgravenstichting, de Stichting Liberation Route Europe en het Nationaal Comité 4 en 5 mei samenwerken. Platform WO2 wil onder meer middels de website www.tweedewereldoorlog.nl de herinnering aan de Tweede Wereldoorlog levend houden voor toekomstige generaties. Daarnaast heeft het Platform WO2 de taak om langs vier domeinen (kennis, museaal, educatie en herinneren) de ambities van de commissie Cohen te helpen realiseren.

2.3.4 *Indonesië: gezamenlijk herdenken*

Indonesië is een belangrijk aandachtspunt in de huidige evaluatie. Het Ministerie van BZK verneemt van de OGS dat het jaarlijkse subsidiebedrag dat voor de activiteiten in Indonesië wordt gereserveerd niet toereikend is.

Wat opvalt in de jaarverslagen 2016-2021 is dat de Indonesische belangstelling voor de Nederlandse erevelden in Indonesië alleen maar is toegenomen. Steeds meer Indonesische jongeren zijn geïnteresseerd in het gezamenlijke verleden en weten hun weg naar deze herdenkingsplekken te vinden. Zo bezochten in het jaar 2019 maar liefst 15.000 Indonesiërs deze plekken. Een verklaring hiervoor zou kunnen zijn dat er door de OGS in Indonesië sinds 2016 steeds meer is ingezet op gezamenlijk herdenken.

2.3.5 *Fondsenwerving*

De Oorlogsgravenstichting heeft tot taak om informatie te verstrekken en voorlichting te geven. Met het langzaam verdwijnen van de oudere generaties is men zich meer gaan richten op de inhoud van verhalen, het overdragen van verhalen en het meegeven van bewustwording aan jongere generaties. Deze taak wordt tegenwoordig door de stichting zelf breder geïnterpreteerd als communicatie- en educatiecomponent, wat het een grotere taak maakt dan wat de subsidie mogelijk maakt. De hiervoor benodigde extra financiering wordt voor een deel door fondsenwerving opgehaald.

2.3.6 *Covid-19*

Ondanks de COVID-19 pandemie gingen de meeste werkzaamheden van de OGS door. Ook kwamen er ondanks de pandemie veel Indonesische bezoekers naar de erevelden in Indonesië. Herdenkingen vonden digitaal plaats. NLdoet en de jaarlijkse Consul-dag hebben in 2020 en 2021 niet plaatsgevonden. De pandemie had ook gevolgen voor de pelgrimsreizen en treinbiljettenregeling.

3 Exploitatie en financiering

De ontwikkelingen in de financiering van de Oorlogsgravenstichting in de periode 2016-2021 komen in dit hoofdstuk aan bod. Daarbij is het onderscheid tussen kerntaken en aanvullende taken van OGS een belangrijk aspect. Deze worden namelijk verschillend gefinancierd en in de financiële overzichten ook gescheiden gepresenteerd. In de presentatie van de cijfers houden we het onderscheid van de OGS tussen kerntaken en aanvullende taken aan. Opmerking is verder dat in deze overzichten personeelskosten daar waar mogelijk rechtstreeks zijn toegewezen aan kerntaken. Basis voor het onderzoek zijn cijfers volgens opgaaf van de OGS in juli 2022.

3.1 Baten en lasten OGS

In deze paragraaf zijn gegevens uit de jaarrekeningen opgenomen. Daarbij zijn er in de loop van de beschouwde periode een aantal posten die eerst als aanvullende taak werden gezien en later als kerntaak zijn aangemerkt. Concreet betekent dit dat in de hierna gepresenteerde tabellen pelgrimsreizen en bloemleggingen vanaf 2020 tot de kerntaak zijn gaan behoren, die in de jaren daarvoor nog onder de aanvullende taken werden geschaard. Verder behoren de werkzaamheden aan internationale samenwerking vanaf 2017 tot de kerntaak, terwijl die in 2016 nog als een aanvullende taak werden beschouwd. Tabel 2 geeft de baten en lasten van de OGS op de kerntaken in de periode 2016-2021.

tabel 2 Realisatie baten en lasten kerntaken Oorlogsgravenstichting 2016-2021, waarbij loonkosten zijn toegerekend aan taken

Jaar	2016	2017	2018	2019	2020	2021
<i>afrondding x € 1.000</i>						
BATEN KERNTAAK						
Subsidie ministerie BZK	3.211	3.270	3.338	3.414	3.501	3.578
Extra subsidie ministerie BZK			970			
Overige inkomsten *)	464	184	-96	680	412	909
Totaal baten kerntaak	3.675	3.454	4.212	4.094	3.913	4.487
LASTEN KERNTAAK						
Aanleg, onderhoud graven en erevelden	1.698	1.717	1.903	1.980	1.955	1.985
Pelgrimsreizen (reisfonds Verre Oosten) **)					29	30
Voorlichtingskosten, communicatie, internationale samenwerking en ICT	251	230	152	165	137	253
Necrologisch onderzoek	124	143	97	220	172	103
Bloemleggingen **)					60	54
Herdenkingen ***)	23	29	57	31	11	14
Kosten bestuur, personeel en bureau	1.283	1.334	1.411	1.478	1.419	1.561
Vrijval (mutatie) pensioenvoorziening	596	379	-74	588	148	521
Totaal lasten kerntaak	3.975	3.831	3.545	4.462	3.931	4.519
Resultaat kerntaak	-301	-378	667	-368	-17	-32

*) tot de overige inkomsten behoren opbrengsten vermogen en rekeningcourant en opbrengsten belegd vermogen pensioenvoorzieningen. Dat betekent ook dat de inkomsten per jaar sterk kunnen fluctueren

**) vanaf 2020 kerntaak

***) wordt door OGS als kerntaak gezien, maar behoort daar volgens de subsidieregeling OGS niet toe.

Bron: Opgaaf OGS, juli 2022

Uit de tabel kan bij de baten worden afgeleid dat de basissubsidie in 2016 ruim € 3,2 miljoen was en in de loop der jaren telkens structureel is verhoogd naar bijna € 3,6 miljoen in 2021. Bovendien heeft de OGS in 2018 een eenmalige extra subsidie verkregen van bijna € 1 miljoen als gevolg van (tijdelijk) stijgende lasten bij de activiteiten in Indonesië. Het doel van deze extra subsidie is om het tekort in Indonesië in 2018 op te vangen en daarnaast om de bestemmingsreserves met betrekking tot Indonesië op te hogen.

Aan de kant van de lasten op kerntaken zijn de kosten voor aanleg en onderhoud van graven en erevelden het meest omvangrijk. Overigens zijn de kosten van werknemers die bijvoorbeeld in het geheel of deels werkzaam zijn voor aanleg, onderhoud van

graven en velden, voorlichting, communicatie, necrologisch onderzoek, bloemleggingen en herdenkingen daar specifiek aan toegerekend.

Daarnaast zijn er nog de kosten van bestuur, personeel en bureau die niet verdeeld zijn naar de verschillende deeltaken en als overheadkosten kunnen worden beschouwd. Deze kosten zijn opgelopen van € 1,28 miljoen in 2016 naar € 1,56 miljoen in 2021. Opvallend is dat de kosten van bestuur, personeel en bureau volledig worden toegerekend aan de kerntaken en niet aan de aanvullende taken. Dat komt omdat een verdeelsleutel van de tot de overhead gerekende kosten bestuur, personeel en bureau naar kerntaken en aanvullende taken arbitrair wordt en daarmee eigenlijk niet te doen is, tenzij het globaal naar verhouding van de begroting van kerntaken en aanvullende taken zou worden verdeeld. De OGS geeft aan dat indertijd gekozen is de direct aanwijsbare loonkosten door te berekenen aan taken en de rest als overhead te zien voor de kerntaken.

In de onderzoeksperiode 2016-2021 zijn de totale lasten gestegen van € 3,98 miljoen in 2016 naar € 4,51 miljoen in 2021. Vooral door de oplopende kosten aan aanleg en onderhoud van graven en erevelden en de kosten voor bestuur, personeel en bureau.

Het voorgaande betekent dat het resultaat van de OGS op kerntaken de afgelopen jaren veelal negatief geweest is. Alleen in 2018 was het resultaat positief (+ € 0,67 miljoen) onder invloed van de extra door het ministerie verstrekte subsidie. In de jaren 2016, 2017 en 2019 was er sprake van een negatief resultaat tussen € 0,3 en € 0,4 miljoen. Het negatief resultaat in 2020 en 2021 bleef beperkt tot enkele tientallen duizenden euro's.

In tabel 3 is een overzicht opgenomen van de baten en lasten van de OGS op aanvullende taken in de periode 2016-2021 volgens opgaaf van de OGS.

tabel 3 Realisatie baten en lasten aanvullende taken Oorlogsgravenstichting 2016-2021, waarbij loonkosten zijn toegerekend aan taken

<i>Jaar</i>	<i>2016</i>	<i>2017</i>	<i>2018</i>	<i>2019</i>	<i>2020</i>	<i>2021</i>
<i>afronding x € 1.000</i>						
BATEN AANVULLENDE TAKEN						
Giften en collectes	108	96	94	84	82	93
Legaten en nalatenschappen	105	250	56	429	88	10
Bloemleggingen **)	25	26	25	25		
Opbrengst vastgoed Leiden						19
Ontvangsten t.b.v. bijzondere projecten (fondsenwerving)	780	493	499	199	114	464
Benodigde dotatie Vriendenstichting			93	81		
Totaal baten aanvullende taken	1.018	865	765	819	284	586
LASTEN AANVULLENDE TAKEN						
Fondsenwerving	25	66	60	49	54	54
Educatie *)					38	40
Bloemleggingen **)	56	50	47	49		
Pelgrimsreizen **)	42	56	55	75		
Internationale samenwerking ***)	2					
Bijzondere projecten	787	506	603	209	141	482
Overige activiteiten						2
Dotatie legaten / collectes aan Vriendenstichting	131	187	64	436	50	7
Totaal lasten aanvullende taken	1.043	865	829	819	284	586
Resultaat aanvullende taken	-25	0	-64	0	0	0

*) *expliciete aanvullende taak vanaf 2020*

**) *vanaf 2020 kerntaak*

***) *vanaf 2017 kerntaak*

Bron: Opgaaf OGS, juli 2022

Uit tabel 3 kan bij de baten van aanvullende taken worden afgeleid dat de baten uit bijzondere projecten de grootste inkomensbron zijn al liepen deze inkomsten terug van € 780 duizend in 2016 naar € 114 duizend in 2020. In 2021 waren deze inkomsten weer opgelopen tot € 464 duizend. Omdat de baten uit bijzondere projecten een substantiële inkomensbron zijn vertoont het verloop van de totale baten een vergelijkbaar verloop. De totale baten namen eerst af van € 1,02 miljoen in 2016 naar € 0,28 miljoen in 2020 om daarna in 2021 weer te stijgen naar € 0,59 miljoen.

De meeste lasten op aanvullende taken hebben ook betrekking op bijzondere projecten. De lastenstijging bij bijzondere projecten wordt veroorzaakt door extra inspanningen op het gebied van fondsenwerving en de uitvoering van bijzondere projecten.

De bijdragen via collectes en legaten die bij de OGS ontvangen worden, worden overgemaakt naar de Stichting Vrienden van de Oorlogsgravenstichting (Vriendenstichting OGS) en zijn in die zin ook lasten voor de OGS (dotatie legaten / collectes aan Vriendenstichting). De Vriendenstichting OGS heeft tot doel ervoor te zorgen dat alle donaties, giften en legaten die worden ontvangen voor 100% ten goede komen aan het werk en de activiteiten van de OGS. De middelen worden gebruikt om de aanvullende taken uit te voeren. Zo gaat er ook weer geld terug van de Vriendenstichting OGS naar de Oorlogsgravenstichting (voor bijvoorbeeld het Eerbewijs en jubileum van OGS). Deze bedragen van de Vriendenstichting OGS zijn in het overzicht opgenomen onder "Ontvangsten t.b.v. bijzondere projecten" tezamen met bijvoorbeeld de ontvangsten van onder meer het fonds, het Karel Doormanfonds en bijdragen van het ministerie van VWS.

Het tekort of overschot op de aanvullende taken van de Oorlogsgravenstichting wordt door de Vriendenstichting OGS respectievelijk aangevuld (benodigde dotatie Vriendenstichting) of ontvangen. De dotatie die VOGS nog eventueel moet betalen op de aanvullende taken wordt pas vastgesteld bij het opstellen van de jaarrekening. Per saldo betekent dit dat het resultaat van de OGS alleen in 2016 en 2018 licht negatief was en in 2017, 2019, 2020 en 2021 nihil.

Tabel 4 geeft een overzicht van de baten en lasten op kerntaken en aanvullende taken en het totaal daarvan. De cijfers laten per saldo een negatief beeld zien, met uitzondering van 2018 door de hierboven genoemde eenmalige subsidie.

tabel 4 Resultaat taken Oorlogsgravenstichting 2016-2021, waarbij loonkosten zijn toegerekend aan taken

<i>Jaar</i>	<i>2016</i>	<i>2017</i>	<i>2018</i>	<i>2019</i>	<i>2020</i>	<i>2021</i>
<i>afronding x € 1.000</i>						
BATEN						
Kerntaken	3.675	3.454	4.212	4.094	3.913	4.487
Aanvullende taken	1.018	865	765	819	284	586
Totaal baten	4.693	4.319	4.977	4.913	4.197	5.073
LASTEN						
Kerntaken	3.975	3.831	3.545	4.462	3.931	4.519
Aanvullende taken	1.043	865	829	819	284	586
Totaal lasten	5.018	4.696	4.374	5.281	4.215	5.105
SALDO						
Kerntaken	-301	-378	667	-368	-17	-32
Aanvullende taken	-25	0	-64	0	0	0
Totaal saldo	-325	-378	603	-368	-17	-32

Bron: Opgaaf OGS, juli 2022

Bijzondere baten en lasten

In de tabellen 2 en 3 zijn enkele bijzondere posten opgenomen die invloed hebben op het resultaat van de betreffende jaren. Het gaat om afspraken met het ministerie van BZK in relatie tot (extra) subsidie, vrijval (mutatie) pensioenvoorziening en dotaties aan en van de Vriendenstichting.

Afspraken met het ministerie van BZK in relatie tot (extra) subsidie zijn:

- In 2016 is naast de structurele subsidie een aanvullende incidentele subsidie verstrekt van € 0,3 miljoen voor uitbreiding van het «Nationaal Ereveld Loenen» met informatie-, educatie- en herinneringscentrum en het aanleggen van een begraafplaats voor veteranen.⁴ Deze extra subsidie is als Ontvangsten bijzondere projecten bij de Ontvangsten ten behoeve van aanvullende taken verantwoord.
- Naast de structurele subsidie (€ 3,27 mln.), ten bate van de ongeveer 50.000 graven van Nederlandse oorlogsslachtoffers, is in 2017 een aanvullende incidentele subsidie verstrekt (€ 0,3 miljoen) voor een multifunctioneel Herdenking- en Educatiecentrum over de inzet van Nederlandse militairen tijdens de Tweede Wereldoorlog en actuele internationale (vredes)missies op het Nationaal Ereveld Loenen. Hiervoor is een interdepartementale overboeking ontvangen van het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.⁵ Deze extra subsidie is als Ontvangsten bijzondere projecten bij de Ontvangsten ten behoeve van aanvullende taken verantwoord.
- Als gevolg van rentefluctuaties pensioenen Indonesië, wisselkoersfluctuaties Indonesië en hoge loon- en prijsindexatie in Indonesië is er bij de OGS in 2018 een tekort ontstaan van € 320.000. Daarnaast zijn de bestemmingsreserves over de periode 2013-2017 met € 650.000 gedaald waardoor het niveau van de reserves in 2018 als te laag werd ingeschat om de ontstane risico's af te dekken. Op grond daarvan en gelet op de artikelen 2 en 3 van de Subsidieregeling Oorlogsgravenstichting en het Kaderbesluit BZK-subsidies is over 2018 een incidentele subsidie toegekend.⁶ Dit ter hoogte van € 970.000 voor de aanvulling van de bestemmingsreserves met betrekking tot de activiteiten in Indonesië. Hierdoor zijn de bestemmingsreserves weer op voldoende niveau gebracht om de ontstane risico's af te dekken. Dit is meegenomen bij het bepalen van de subsidieomvang voor 2019-2022. De hoogte van de bestemmingsreserves wordt in die jaren gemonitord via de jaarrekeningen van de OGS.⁷ Na de laatste onttrekking uit de bestemmingsreserve in 2022 is de incidentele subsidie meer dan verbruikt. Als hier geen extra subsidie voor wordt verkregen dan gaat dat ten koste van het resultaat, waardoor het eigen vermogen kan dalen.
- Per 2019 ontvangt de OGS een subsidie voor de uitvoering op basis van de Subsidieregeling Oorlogsgravenstichting 2019-2022.⁸ In deze gewijzigde subsidieregeling is aangegeven dat in de begroting en jaarrekening een strikte scheiding gemaakt moet worden tussen de gesubsidieerde kerntaken en de overige aanvullende taken.
- In 2021 is incidenteel een extra subsidie verleend van maximaal € 0,2 miljoen voor het vieren van het 75-jarig bestaan van de Oorlogsgravenstichting. Kern van de jubileumactiviteiten is de Campagne 'Lang zouden zij leven' waarin een jaar lang iedere week het verhaal van een oorlogsslachtoffer centraal staat, op zijn/haar geboortedag.⁹ Deze extra subsidie is als Ontvangsten bijzondere projecten bij de Ontvangsten ten behoeve van aanvullende taken verantwoord.

In relatie tot de vrijval (mutatie) pensioenvoorziening bouwt de OGS voor het lokaal aangenomen personeel in Indonesië een pensioenfonds op. De hoogte van het pensioenfonds wordt jaarlijks berekend door actuariel bureau Willis Towers Watson (WTW). Jaarlijks wordt de hoogte van de benodigde voorziening bepaald. Op basis van

⁴ Tweede Kamer, vergaderjaar 2016–2017, 34 725 VII, nr. 1, Jaarverslag 2016 BZK.

⁵ Tweede Kamer, vergaderjaar 2017–2018, 34 950 VII, nr. 1 2, Jaarverslag 2017 BZK.

⁶ Tweede Kamer, vergaderjaar 2018–2019, 35 200 VII, nr. 1, Jaarverslag 2018 BZK.

⁷ Tweede Kamer, vergaderjaar 2019-2020, 30985 nr. 37.

⁸ Tweede Kamer, vergaderjaar 2019–2020, 35 470 VII, nr. 1, Jaarverslag 2019 BZK.

⁹ Tweede Kamer, vergaderjaar 2021–2022, 36 100 VII, nr. 1, Jaarverslag 2021 BZK.

een jaarlijkse opgave van het actieve personeel met hun salaris en de gepensioneerden en hun pensioenuitkering wordt dit opgemaakt. WTW rekent dan uit hoe hoog de pensioenvoorziening moet zijn tegen de rente die dan in Indonesië van toepassing is en de sterftetafel. De OGS splitst deze gegevens in een ophoging vanwege de opbouw die mensen hebben, een koerscorrectie en rente die dan van toepassing is. De resultaten van deze actuariële berekening over de afgelopen jaren laten zien dat deze sterk fluctueert. Dat komt omdat de hoogte van de voorziening sterk afhankelijk is van de rentestand van de Indonesische Staatsobligaties, de koers van de rupiah, de te hanteren sterftetafel en de personeelsbezetting.

De bijzondere baten en lasten maken het niet goed mogelijk inzicht te geven in de mate waarin de OGS jaarlijks voldoende middelen binnenkrijgt om daarmee de kerntaken en aanvullende taken uit te voeren. Om deze reden is een overzicht opgesteld waarin de bijzondere baten en lasten buiten beschouwing zijn gelaten. De beslissing om posten wel of niet buiten beschouwing te laten is enigszins arbitrair. Veel van deze posten maken onlosmakelijk onderdeel uit van de exploitatie, met name voor de pensioenvoorziening van lokaal personeel in Indonesië. Concreet zijn bijzondere posten als de vrijval van de pensioenvoorziening, dotaties voor de uitbreiding van Loenen en voor de Vriendenstichting en de aanvullende subsidie buiten beschouwing gelaten in het volgend overzicht (de omvang van deze posten staan in de tabellen 2 en 3 weergegeven). In de post overige inkomsten zijn de inkomsten op koersverschillen door de rupiah ook buiten beschouwing gelaten. Deze koersverschillen laten in de afgelopen jaren grote fluctuaties zien waardoor deze post ook sterk verandert.

Het overzicht in tabel 5 geeft een indicatie van het resultaat dat zou ontstaan als de genoemde posten buiten beschouwing worden gelaten.

tabel 5 Indicatie resultaat Oorlogsgravenstichting 2016-2021, zonder bijzondere posten

<i>Jaar</i>	<i>2016</i>	<i>2017</i>	<i>2018</i>	<i>2019</i>	<i>2020</i>	<i>2021</i>
<i>afronding x €</i>						
<i>1.000</i>						
BATEN (excl. bijzondere posten)						
Subsidie ministerie BZK	3.211	3.270	3.338	3.414	3.501	3.578
Overige inkomsten	171	151	131	111	101	86
Giften en collectes	108	96	94	84	82	93
Legaten en nalatenschappen	105	250	56	429	88	10
Bloemleggingen	25	26	25	25		
Ontvangsten t.b.v. bijzondere projecten (fondsenwerving)	780	493	499	199	114	464
Totaal baten	4.400	4.286	4.143	4.262	3.886	4.231
LASTEN (excl. bijzondere posten)						
Aanleg, onderhoud graven en erevelden	1.698	1.717	1.903	1.980	1.955	1.985
Voorlichtingskosten, communicatie, internationale samenwerking en ICT	251	230	152	165	137	253
Necrologisch onderzoek	124	143	97	220	172	103
Herdenkingen	23	29	57	31	11	14
Kosten bestuur, personeel en bureau	1.283	1.334	1.411	1.478	1.419	1.561
Fondsenwerving	25	66	60	49	54	54
Educatie					38	40
Bloemleggingen	56	50	47	49	60	54
Pelgrimsreizen	42	56	55	75	29	30
Internationale samenwerking ***)	2					
Bijzondere projecten	787	506	603	209	141	482
Overige activiteiten						2
Totaal lasten	4.291	4.131	4.385	4.256	4.016	4.578
Resultaat (excl. bijzondere posten)	109	155	-242	6	-130	-347

Bron: Opgaaf OGS, juli 2022

Op deze manier bekeken blijkt uit het indicatieve overzicht uit tabel 5 dat in 2016, 2017 en 2019 een positief resultaat is af te lezen. In 2018, 2020 en 2021 is sprake van een negatief resultaat.

3.2 Baten en lasten en balans nader bekeken

De cijfers uit de voorgaande paragraaf presenteren de baten en lasten vanuit de indeling in taken zoals deze door de OGS zelf wordt aangehouden. Om een beeld te krijgen van het aandeel van de subsidie in de totale inkomsten en de besteding over de vijf taken uit de subsidie is een nadere onderverdeling van de baten en lasten gemaakt. Daarbij is tevens gekeken naar de mate waarin sprake is van benutting van de subsidie.

Aandeel van de subsidie

In tabel 6 is aangegeven wat de totale baten zijn in de jaren 2016 tot en met 2021 en hoe deze zich verhouden tot de structurele subsidie vanuit het ministerie van BZK.

tabel 6 Subsidie in relatie tot de kosten Oorlogsgravenstichting 2016-2021, zonder bijzondere posten

Jaar	2016	2017	2018	2019	2020	2021
<i>afronding x € 1.000</i>						
BATEN (excl. bijzondere posten)						
Subsidie ministerie BZK	3.211	3.270	3.338	3.414	3.501	3.578
Overige inkomsten	171	151	131	111	101	86
Giften en collectes	108	96	94	84	82	93
Legaten en nalatenschappen	105	250	56	429	88	10
Bloemleggingen *)	25	26	25	25		
Ontvangsten t.b.v. bijzondere projecten (fondsenwerving)	780	493	499	199	114	464
Totaal baten	4.400	4.286	4.143	4.262	3.886	4.231
in % van de baten						
Subsidie ministerie BZK	73%	76%	81%	80%	90%	85%
Overige inkomsten	4%	4%	3%	3%	3%	2%
Giften en collectes	2%	2%	2%	2%	2%	2%
Legaten en nalatenschappen	2%	6%	1%	10%	2%	0%
Bloemleggingen	1%	1%	1%	1%	0%	0%
Ontvangsten t.b.v. bijzondere projecten (fondsenwerving)	18%	12%	12%	5%	3%	11%

*) vanaf 2020 kerntaak

Uit de tabel kan worden afgeleid dat het aandeel van de subsidie ten opzichte van de totale baten gestegen is van 73% in 2016 naar 90% in 2020, waarna deze in 2021 op 85% uitkomt.

Besteding over de vijf taken en andere activiteiten

Om de besteding over de vijf taken die in de subsidieregeling zijn genoemd inzichtelijk te maken zijn de lasten herleid uit de cijfers uit paragraaf 3.1. In tabel 7 zijn de directe lasten opgenomen van de taken, zoals geformuleerd in artikel 2.1 van de subsidieregeling OGS te weten:

1. het aanleggen en in stand houden van de in de statuten van de stichting bedoelde graven en erevelden;
2. het bezoeken van nabestaanden aan graven en erevelden die zich buiten Nederland bevinden;
3. het verstrekken van informatie en geven van voorlichting over de graven en de verhalen van de aldaar begraven oorlogsslachtoffers;
4. het doen van necrologisch onderzoek;
5. het verzorgen van bloemleggingen op Nederlandse oorlogsgraven en bij de door de stichting in stand gehouden gedenkstenen van Nederlandse oorlogsslachtoffers.

Te zien is dat verreweg het grootste deel van de kosten wordt uitgegeven aan de aanleg en het in stand houden van graven en erevelden. Daarna aan de uitgaven aan voorlichting en communicatie en vervolgens aan necrologisch onderzoek, bloemleggingen en pelgrimsreizen.

tabel 7 Directe lasten taken Oorlogsgravenstichting 2016-2021 ten opzichte van de structurele subsidie

<i>Jaar</i>	<i>2016</i>	<i>2017</i>	<i>2018</i>	<i>2019</i>	<i>2020</i>	<i>2021</i>
<i>afrondding x € 1.000</i>						
Subsidie ministerie BZK	3.211	3.270	3.338	3.414	3.501	3.578
Directe lasten taken	2.073	2.090	2.152	2.365	2.353	2.425
waarvan:						
Aanleg, onderhoud graven en erevelden	1.698	1.717	1.903	1.980	1.955	1.985
Pelgrimsreizen (reisfonds Verre Oosten) *)					29	30
Voorlichtingskosten, communicatie, internationale samenwerking en ICT	251	230	152	165	137	253
Necrologisch onderzoek	124	143	97	220	172	103
Bloemleggingen *)					60	54
Aandeel directie lasten taken t.o.v. structurele subsidiebedrag						
Directe lasten taken t.o.v. subsidie	65%	64%	64%	69%	67%	68%

*) vanaf 2020 kerntaak

Benutting

Voor de benutting is gekeken naar de mate waarin het subsidiebedrag is besteed aan de vijf taken en hoeveel aan overhead. In 2016 is het aandeel van de directe lasten van de vijf kerntaken van de OGS 65%. Vergelijken met 2021 zijn de directe lasten met 17% gestegen ten opzichte van 2016. Dit komt met name door een stijging van de kosten van aanleg en onderhoud van graven en erevelden en het toevoegen van de taken van pelgrimsreizen en bloemleggingen aan de kerntaak van de OGS. In 2021 is het aandeel van de vijf kerntaken van de OGS 68%.

In tabel 8 is een overzicht gegeven van de bestuurs-, personeels- en bureaunkosten die niet toegerekend zijn aan de kerntaken die onder de subsidie vallen. Daarbij is onderscheid gemaakt tussen Nederland en Indonesië. Te zien is dat in Nederland eerst een stijging van de overheadkosten plaatsvindt van € 714 duizend in 2016 naar € 810 duizend in 2019, waarna een daling optreedt naar € 720 duizend in 2021.

In Indonesië is sprake van een fluctuerend beeld in de periode 2016-2020 aan kosten tussen € 569 duizend in 2016 en € 668 duizend in 2019. In 2021 is sprake van een behoorlijke kostenstijging naar € 842 duizend. Deze toename in 2020-2021 in Indonesië wordt vooral veroorzaakt door de toename van de uitbetaling van al ingegane pensioenen (gaat inmiddels om zestig personen), wisselingskosten directie en een toename van de sociale lasten.

De overheadkosten zijn in de loop der jaren gestegen van € 1,28 miljoen in 2016 naar € 1,56 miljoen in 2021. Een groot deel van deze toename komt door de stijging van de kosten Indonesië in 2020-2021, zoals hiervoor aan de orde kwam. Of de overheadkosten daarmee op een goed niveau zijn, is niet goed aan te geven. Er zijn geen organisaties die als een referentie kunnen dienen voor de omvang van de overhead. Wel kan in algemene zin worden opgemerkt dat de OGS aandacht heeft voor beperking van de overhead en een sober beleid voert ten aanzien van zaken als huisvesting en faciliteiten.

tabel 8 Kosten bestuur, personeel en bureau t.o.v. de structurele subsidie de structurele subsidie

Jaar	2016	2017	2018	2019	2020	2021
<i>afronding x € 1.000</i>						
Subsidie ministerie BZK	3.211	3.270	3.338	3.414	3.501	3.578
Kosten bestuur, personeel en bureau niet toegerekend aan directe taken	1.283	1.334	1.411	1.478	1.419	1.561
Aandeel kosten bestuur, personeel en bureau t.o.v. structurele subsidiebedrag						
Kosten bestuur, personeel en bureau niet toegerekend aan directe taken (overhead)	40%	41%	42%	43%	41%	44%
Kosten bestuur, personeel en bureau Nederland niet toegerekend aan directe taken	714	694	795	810	770	720
w.v. kosten personeel	393	382	431	505	496	477
kosten bureau	256	269	311	265	232	199
kosten bestuur	65	42	53	40	42	43
Kosten personeel en bureau Indonesië niet toegerekend aan directe taken	569	640	616	668	649	842
w.v. kosten personeel	496	544	533	589	582	768*)
kosten bureau	72	96	83	79	67	73
Aantal personeelsleden Nederland	25	27	26	27	29	30
Aantal personeelsleden Indonesië	122	122	122	123	123	121

*) toename 2020-2021 wordt vooral veroorzaakt door de door de toename van de uitbetaling van al ingegane pensioenen (gaat inmiddels om zestig personen), wisselingskosten directie en een toename van de sociale lasten.

3.3 Balans OGS

In tabel 9 is de balans van de Oorlogsgravenstichting opgenomen over de evaluatieperiode 2016-2021. De activa en passiva zijn in de evaluatieperiode toegenomen van circa € 8,3 miljoen in 2016 naar € 10,5 miljoen in 2021. Qua activa komt dit vooral door de toename van beleggingen en vastgoed beleggingen. Aan de kant van de passiva gaat de toename vooral om de bestemmingsfondsen egalisatie wisselkoersen Indonesië en prijsontwikkeling Indonesië en de herwaarderingsreserve vastgoed. De balans geeft duidelijk en stelselmatig de grootte en de samenstelling in activa en passiva van het vermogen op het einde van het boekjaar weer, zoals door de accountant ook is vastgesteld. Het eigen vermogen van de OGS is toegenomen van circa € 4,1 miljoen in 2016 naar € 5,1 miljoen naar 2021.

tabel 9 Balans Oorlogsgravenstichting 2016-2021

<i>Jaar</i>	<i>2016</i>	<i>2017</i>	<i>2018</i>	<i>2019</i>	<i>2020</i>	<i>2021</i>
<i>afronding x € 1.000</i>						
ACTIVA						
Vaste activa						
Immateriële vaste activa	177	149	94	54	16	57
Materiële vaste activa	1.370	1.374	1.409	2.018	1.249	1.204
Materiële vaste activa vastgoed				658	732	
Financiële vaste activa						
Beleggingen	4.438	4.508	4.342	4.880	5.109	5.856
Vastgoed belegging						785
Vlottende activa						
Voorraden	29	29	22	34	41	44
Vorderingen	186	395	251	999	1.169	530
Liquide middelen	2.052	2.071	3.444	2.849	2.012	2.028
Totaal activa	8.251	8.526	9.561	11.492	10.328	10.504
PASSIVA						
Eigen vermogen						
Algemene reserve	2.659	2.591	3.074	2.660	2.623	2.737
Koersverschillen effecten	253	124	per 2018 resultaat via baten en lasten			
Bestemmingsreserve						
Rente fluctuaties pensioenvoorziening Indonesië	504	61	388	43	-	-
WW- en ontsluitkeringen	52	58	74	49	79	219
Nieuw Beleid	-	144	144	184	132	132
Jubileum 75 jaar OGS	-	-	-	35	70	105
Bestemmingsfondsen						
Egalisatie wisselkoersen Indonesië	675	931	949	792	1.031	921
Prijzontwikkelingen Indonesië	-	-	-	649	478	214
Herwaarderingsreserve vastgoed	-	-	-	658	732	785
Voorzieningen						
Pensioenen Indonesië	2.894	3.273	3.199	3.787	3.934	4.455
Groot onderhoud erevelden en opstallen	416	354	439	502	581	439
Schulden						
	798	989	1.293	2.134	668	497
Totaal passiva	8.251	8.526	9.561	11.492	10.328	10.504

4 Kerntaken

In de subsidiebeschikking worden vijf taken onderscheiden. Om de doeltreffendheid te kunnen beoordelen is in hoofdstuk 1 in tabel 1 een analysekader gepresenteerd waarin deze taken verder zijn uitgewerkt. Dit hoofdstuk beschrijft op basis daarvan per taak kort de achtergrond, gevolgd door de uitvoering en relevante resultaten tijdens de evaluatieperiode.

4.1 Aanleggen, inrichten, onderhouden, in stand houden van graven en erevelden

4.1.1 Achtergrond

De oorspronkelijke kerntaak van de Oorlogsgravenstichting bestaat uit het aanleggen, inrichten, onderhouden en in stand houden van graven en erevelden. 50.000 Nederlandse oorlogsslachtoffers hebben een (bekend) graf in binnen- of buitenland. Voor 130.000 Nederlandse oorlogsslachtoffers geldt dat zij geen graf hebben of dat dit niet bekend is. 13.000 oorlogsslachtoffers liggen in Nederland begraven en 25.000 in Indonesië. De overige 12.000 oorlogsslachtoffers hebben een graf op een andere plek ter wereld. De stichting onderhoudt ook graven van militairen van geallieerde strijdkrachten op Nederlandse bodem indien dit is overeengekomen.

Nederland

De Nederlandse oorlogsslachtoffers die in Nederland begraven zijn, kunnen op verschillende manieren en plaatsen begraven zijn. Drie typen graven kunnen worden onderscheiden:

- Nederlandse erevelden in Loenen en op de Grebbeberg
- Oorlogsgraven die in het beheer zijn van de stichting, maar gelegen zijn op gemeentelijke of bijzondere begraafplaatsen
- Particuliere oorlogsgraven

Erevelden

Op het ereveld in Loenen liggen bijna 4.000 oorlogsslachtoffers begraven, waarvan 80% burgerslachtoffer is. Hier vinden nog jaarlijks bijzettingen plaats, zowel van recente oorlogsslachtoffers als van slachtoffers die worden overgebracht vanaf een andere begraafplaats. In november 2020 is hier ook het herdenkings- en educatiecentrum geopend. Het ereveld op de Grebbeberg is een militair ereveld, waar 865 mensen begraven zijn.

Oorlogsgraven op gemeentelijke of bijzondere begraafplaatsen

De stichting beheert ook oorlogsgraven op gemeentelijke begraafplaatsen en bijzondere begraafplaatsen. Dit zijn zowel graven van geallieerde slachtoffers die in Nederland begraven zijn, als Nederlandse oorlogsslachtoffers. Nederlandse oorlogsslachtoffers op een gemeentelijke of bijzondere begraafplaats hebben een oorlogsgraf of een particulier graf. In dat laatste geval is niet herkenbaar dat het om een oorlogsslachtoffer gaat, omdat de nabestaanden een reguliere grafsteen hebben gekozen. Bij de begraafplaatsbeheerder is dit wel bekend.

Er is in de regel een oorlogsgraf in redelijke nabijheid van elk dorp in Nederland. Dat betekent dat op veel gemeentelijke en bijzondere begraafplaatsen wel een oorlogsgraf is.

Wanneer een oorlogsgraf in particulier bezit vrij komt, omdat de grafrechten vervallen, dan zijn gemeenten geneigd dit graf te handhaven en het onderhoud gezamenlijk met de OGS te blijven uitvoeren. Blijkbaar hechten de gemeenten aan de oorlogsgraven binnen de gemeentegrenzen, waarschijnlijk met het oog op herdenkingen en educatieve doeleinden. Mocht de gemeente het graf niet willen handhaven dan wordt de Oorlogsgravenstichting hiervan op de hoogte gebracht. De stichting besluit dan om het slachtoffer te herbegraven op het ereveld in Loenen.

Geallieerde strijdkrachten

Daarnaast beheert de Oorlogsgravenstichting ook graven en erevelden van geallieerde strijdkrachten binnen Nederland, wanneer dit is overeengekomen. Meestal zijn deze gelegen op gemeentelijke begraafplaatsen en gaat het om enkele tot tientallen oorlogsgraven van geallieerden.

Er is tevens een Russisch Ereveld in Leusden/Amersfoort. Daar liggen 865 militairen uit de voormalige Sovjet-Unie begraven. Ook dit valt onder het beheer van de Oorlogsgravenstichting.

Europa en de rest van de wereld

Nederlandse oorlogsslachtoffers, zowel burgers als militairen, zijn overal ter wereld begraven. Zij zijn begraven in voormalige conflictgebieden, zowel binnen Europa als daarbuiten.

Erevelden in Indonesië

De oorspronkelijke 22 Nederlandse erevelden in Indonesië zijn in de jaren '60 teruggebracht tot 7 erevelden. Daarop liggen 25.000 Nederlanders begraven, waarvan 80% burgerslachtoffers.

Graven en erevelden in de rest van de wereld

Naast de erevelden in Indonesië liggen er ook op verschillende plekken in Azië Nederlandse oorlogsslachtoffers begraven. Zo zijn ook veel Nederlanders omgekomen in Japanse kampen of tijdens dwangarbeid aan de Birma-spoorlijn. In Thailand en Myanmar liggen om die reden ook veel Nederlandse oorlogsslachtoffers begraven. Zij zijn gelegen op Britse militaire begraafplaatsen.

Binnen Europa bevinden zich ook Nederlandse erevelden. In Duitsland bevinden zich 7 Nederlandse erevelden. Ook in Oostenrijk, Frankrijk, Noorwegen en het Verenigd Koninkrijk zijn Nederlandse erevelden. Daarnaast bevinden zich graven van Nederlandse oorlogsslachtoffers op erevelden van geallieerden en op reguliere begraafplaatsen.

4.1.2 Taakuitvoering en resultaten

Nederland

De erevelden in Loenen en op de Grebbeberg worden door de OGS zelf onderhouden. In Loenen heeft de stichting drie mensen in dienst, op de Grebbeberg twee. Het onderhouden van oorlogsgraven in gemeenten gebeurt in samenwerking met zo'n 400 consuls. Dit zijn door de burgemeester aangestelde contactpersonen werkzaam binnen een gemeente. De consuls komen jaarlijks bij elkaar op de consuldag. Deze dag heeft in 2020 en 2021 niet plaatsgevonden door de Covid-19 pandemie. Gemiddeld worden er sinds 2016 jaarlijks 20 nieuwe consuls aangesteld en nemen er 20,5 oude consuls

afscheid. Het aantal consuls is dus in de afgelopen jaren op een redelijk stabiel aantal gebleven.

tabel 10 Verloop gemeentelijke consuls

	2016	2017	2018	2019	2020	2021	Gemiddeld per jaar
<i>Aangesteld</i>	17	14	14	20	33	23	20
<i>Afgetreden</i>	21	18	17	22	24	21	20,5

De gemeenten verrichten zelf het kleine onderhoud aan de oorlogsgraven op de begraafplaatsen binnen de gemeentegrenzen. Dat houdt voornamelijk het groenonderhoud in. Gemeenten verrichten dit onderhoud op eigen kosten, op een symbolische vergoeding van ongeveer drie euro na. Jaarlijks worden de graven schoongemaakt. Daarnaast worden reparaties uitgevoerd indien nodig. Daartoe heeft de OGS vier reparateurs in dienst.

Net als in de vorige evaluatieperiode komt het probleem van de noodzaak van het onderhoud bij gemeenten ook nu weer naar voren. Zo nu en dan is tussenkomst van de OGS nodig om gemeenten te overtuigen van hun morele plicht om oorlogsgraven te onderhouden.

Buitenland

Indonesië

De Oorlogsgravenstichting heeft vanwege de vele Nederlandse oorlogsslachtoffers in Indonesië ter plaatse een eigen kantoor. Van daaruit wordt al het onderhoud aan de erevelden georganiseerd en uitgevoerd. Alle erevelden hebben hun eigen onderhoudsstaf en al het onderhoud wordt in eigen beheer gedaan. Daartoe heeft de stichting ter plaatse ongeveer 120 mensen in dienst. Het onderhoud wordt volledig in eigen beheer gedaan, wat varieert van het groenonderhoud tot het vervaardigen van betonnen kruizen.

De erevelden worden gemiddeld vijf keer per jaar geïnspecteerd door de directeur in Indonesië. Daaruit volgt een inspectielijst met onderhoudswerkzaamheden. Jaarlijks inspecteert ook de algemeen directeur van de stichting de erevelden in Indonesië, om het jaar vergezeld door de voorzitter van de Raad van Toezicht.

Rest van de wereld

Het hoofdkantoor van de OGS in Nederland stuurt het onderhoud aan graven en erevelden van Nederlandse oorlogsslachtoffers buiten Nederland en buiten Indonesië aan. Voor het onderhoud aan deze graven en erevelden wordt veelal samengewerkt met lokale partijen.

Herbegravingen Nederlandse erevelden

Wanneer een oorlogsgraf vrij komt, kan de stichting besluiten het graf over te brengen naar het ereveld in Loenen. Voor herbegravingen werkt de Oorlogsgravenstichting samen met de Bergings- en Identificatiedienst (BID) van Defensie. Twee keer per jaar, gedurende een periode van elk twee weken, verricht de BID overbrengingen van private graven naar erevelden. Dit gebeurt in Nederland. Her- of opgravingen in het buitenland kunnen ook buiten deze vaste perioden plaatsvinden. De BID verzorgt de opgravingen en het onderzoek op eigen kosten.

tabel 11 Herbegravingen Nederlandse erevelden

	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Loenen	9	8	8	5	5	8
Grebbeberg	4	1	5	-	1	5

Bron: jaarverslagen en opgave OGS

Uit de interviews komt naar voren dat betrokkenen zeer tevreden zijn over de kwaliteit van de oorlogsgraven en de manier waarop ze onderhouden worden. Er wordt vrijwel unaniem benoemd dat de graven er altijd goed bij liggen. Uiteraard zijn er voor de kwaliteit van het onderhoud geen duidelijke maatstaven te geven, dus is de mening van nabestaanden en betrokkenen belangrijk.

Een belangrijke factor voor het bereiken van het vereiste kwaliteitsniveau is een uitgebreide samenwerking met derde partijen. Gezien de verscheidenheid aan graven, erevelden en locaties is dit onontbeerlijk. Voor de uitvoering in Nederland is een goed functionerend netwerk opgezet met gemeentelijke consuls. Er wordt geïnvesteerd in het netwerk en in informatie-uitwisseling via een online onderhoudssysteem. Op deze wijze kan op zeer efficiënte wijze heel Nederland worden afgedekt.

Tussen 2016 en 2020 is er een Veteranenbegraafplaats tot stand gekomen op Nationaal Ereveld Loenen. Hiervoor werd met financiële ondersteuning vanuit het vfonds Stichting Veteranenbegraafplaats (SVBL) opgericht. Dit is momenteel de enige plek in Nederland waar aandacht wordt geschonken aan recente missies.

De inspectie- en onderhoudsreizen vonden ondanks de pandemie toch doorgang tijdens de evaluatieperiode.

Adopteer een graf

In 2021 is de Stichting Respect Adoptie Oorlogsgraven officieel opgericht. Deze stichting heeft tot doel meer contact tot stand te brengen tussen de OGS en grafadoptanten, en tussen adoptanten onderling. Hiertoe organiseert men activiteiten als (online-) informatiebijeenkomsten en gezamenlijke bezoeken aan culturele instellingen. Doel is om een community te creëren waarin adoptanten elkaar ontmoeten en van elkaar leren. Zij kunnen bijvoorbeeld workshops volgen. Een belangrijk streven van de OGS is dat steeds meer mensen een Nederlands oorlogsgraf adopteren, zoals dit ook op de begraafplaatsen met graven van de Commonwealth War Graves Commission gebruikelijk is.

Andere noemenswaardige resultaten tijdens de evaluatieperiode zijn onder andere¹⁰:

2016

- Op de op Kanchanaburi War Cemetery (Thailand) zijn in samenwerking met de Commonwealth War Graves Commission de eerste bronzen platen vervangen;
- In Liverpool zijn de graven van 12 Javaanse leden van de Nederlandse koopvaardij die omkwamen tijdens WOII hersteld;
- De OGS was in 2016 aanwezig bij 21 herdenkingen;
- De begrafenis en herdenking van twee Nederlandse slachtoffers van de vredesmissie in Mali.

¹⁰ Jaarverslagen OGS 2016 t/m 2021

2017

- Een school in Brummen adopteert 6 geallieerde oorlogsgraven op de algemene begraafplaats in Hall, leerlingen helpen met het onderhoud;
- Onthulling 7 herdenkingskruizen afkomstig uit Java op Loenen;
- Ecologisch natuurbeheer op Loenen door middel van grazende schapen;
- 100 grafstenen vervangen op ereveld Loenen;
- Renovatiewerkzaamheden aan begraafplaatsen in 12 gemeenten in Nederland, alsook in Duitsland en Liverpool;
- Inspectiereis aan de 7 erevelden in Indonesië door algemeen directeur OGS, directeur OGS Indonesië, en president Raad van Toezicht;
- Opnieuw bronzen platen vervangen op Kanchanaburi War Cemetery in Thailand.

2018

- Vrijwilligers van NLDoet helpen bij onderhoud ereveld Loenen;
- 38 Grafstenen vervangen op ereveld Grebbeberg;
- Onderhoud aan oorlogsgraven in 10 gemeenten;
- Stormschade en -herstel op ereveld Loenen en nieuwe tulpen op Grebbeberg na het noodweer (donatie van 5000 tulpen door JUB tulpen uit Noordwijkerhout);
- Renovatie grafmonument in Limburg;
- NIDV doneert in natura voor onderhoud ereveld in Indonesië;
- Diverse onderhouds- en renovatiewerkzaamheden in binnen- en buitenland;
- Jaarlijks inspectie- en onderhoudsbezoek in binnen- en buitenland;
- Oproepen in jaarverslag voor nieuwe consuls in het buitenland en voor project adopteer een graf.

2019

- Start renovatie Sovjet ereveld in Leusden met steun van de Russische ambassade;
- Vrijwilligers van NLDoet helpen opnieuw bij onderhoud Loenen;
- Nieuwe grafwijzer op Loenen dankzij schenking Stichting Vrienden van de OGS;
- School uit Wapenveld adopteert 4 geallieerde graven;
- Renovaties aan begraafplaatsen in 11 gemeenten;
- Gedenkteken geplaatst op ereveld Menteng Pulo in Jakarta voor 94 militairen van de Koninklijke Landmacht die geen aanwijsbare rustplaats hebben;
- Jaarlijks inspectie- en onderhoudsbezoek in binnen- en buitenland.

2020

- Opening Veteranenbegraafplaats en Educatie- en Herdenkingscentrum in Loenen door Koning Willem-Alexander;
- Jaarlijks inspectie- en onderhoudsbezoek in Indonesië;
- Door Covid-19 ontvangen de erevelden minder bezoekers en werken de meeste medewerkers thuis, ondanks dat toch enkele renovaties;
- Nieuwe informatieborden op Loenen;
- Renovaties aan oorlogsgraven in 24 gemeenten;
- 10 Grafstenen op Grebbeberg vervangen;
- Renovaties in Oslo, Düsseldorf en Goa;
- Nieuwe stenen voor Sovjet-veld in Leusden (vervanging gebeurt in 3 fases: 2019, 2020, 2021);
- Lancering Stichting Respect-, Adoptie Oorlogsgraven: neemt grafadoptie-activiteiten over van de OGS.

2021

- Renovatiewerkzaamheden erevelden in Indonesië;

- Formele oprichting Stichting Respect-, Adoptie Oorlogsgraven;
- Renovaties aan oorlogsgraven in 12 gemeenten;
- 6 Grafstenen vervangen op Grebbeberg;
- Laatste 290 grafstenen vervangen op Sovjet ereveld in Leusden;
- Renovatie Sovjet ereveld voltooid;
- Inspectie- en onderhoudsbezoeken in binnen- en buitenland.

4.2 Bezoek van nabestaanden aan graven en erevelden die zich buiten Nederland bevinden

4.2.1 Achtergrond

In de subsidieregeling staat dat de Oorlogsgravenstichting nabestaanden in de gelegenheid stelt om een bezoek te kunnen brengen aan graven en erevelden die zich buiten Nederland bevinden. In de praktijk organiseert de stichting pelgrimsreizen naar Indonesië, Thailand en Myanmar. Deze reizen worden jaarlijks georganiseerd en zijn bedoeld voor nabestaanden van slachtoffers die op een ereveld in Azië begraven liggen.

4.2.2 Taakuitvoering en resultaten

Pelgrimsreizen

In 2020 en 2021 vonden er, buiten de pelgrimsreis naar Thailand en Myanmar van januari 2020, geen reizen plaats door de pandemie. De pandemie maakt het lastig uitspraken te doen over de trend in pelgrimsreizen. In de vorige evaluatie werd benoemd dat de vraag naar reizen afnam. Op basis van de cijfers over de periode 2016-2021 lijkt de vraag te stabiliseren.

tabel 12 Aantal pelgrimsreizen

	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Indonesië	-	2	-	2	-	-
Indonesië / Thailand	2	-	2	-	-	-
Thailand / Myanmar	-	-	-	-	1	-

Bron: jaarverslagen en opgave OGS

Ook werd in de vorige evaluatie een afname van het aantal deelnemers vastgesteld. De cijfers over de periode 2016-2021 laten tot aan de pandemie echter weer een toename van het aantal deelnemers zien.

tabel 13 Aantal deelnemers pelgrimsreizen

	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Aantal deelnemers	32 ¹¹	43 ¹²	65 ¹³	58	22	-

Bron: jaarverslagen en opgave OGS

¹¹ 17 Indonesië, 15 Thailand

¹² 37 Indonesië, 6 Thailand

¹³ 42 Indonesië, 23 Thailand

De financiering van de pelgrimsreizen komt van het vfonds. De OGS kreeg voorheen maximaal € 45.378 van het vfonds voor 5 reizen per jaar. De subsidie van het vfonds was bestemd voor de eerstegraads deelnemers en was ca. 33%. Daarnaast kreeg de stichting 1/3e van de kosten voor de reisbegeleiding. Tegenwoordig valt de OGS onder de algemene regeling voor herdenkingsreizen. Deze is € 50 per persoon per dag met een apart aan te vragen aanvullende subsidie voor activiteiten tijdens de reis. Dit zou betekenen dat de door de deelnemers te betalen reissom sterk zou stijgen, of dat de OGS een hogere bijdrage zou moeten leveren. Door Covid-19 zijn er nog geen reizen geweest onder de nieuwe regeling.

tabel 14 Subsidie vfonds t.b.v. pelgrimsreizen

	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Totaal	€24.984 ¹⁴	€ 30.563 ¹⁵	€ 27.935 ¹⁶	€ 40.264 ¹⁷	n.v.t. ¹⁸	n.v.t. ¹⁹
subsidiebedrag						

Bron: opgave OGS

Uit gesprekken kwam naar voren dat de pelgrimsreizen vroeger uitsluitend door ouderen werden gemaakt, maar dat zij tegenwoordig jonge mensen meenemen. Dat is waardeverhogend voor de pelgrimsreizen. De OGS heeft de subsidie hierop aangepast. De eerste generatie krijgt veel subsidie, de tweede minder. Maar als men iemand van een jongere generatie meeneemt kan dit bedrag weer hoger worden.

Daarnaast wordt nagedacht over het anders inrichten van de reizen, door bijvoorbeeld alleen een lokaal programma aan te bieden, zodat de reizigers hun reis zelf kunnen regelen of het lokale programma kunnen combineren met een vakantie.

Het werven van deelnemers gebeurt voornamelijk door middel van communicatie richting nabestaanden. Door hen bijvoorbeeld via een mailing op de hoogte te stellen van de mogelijkheid om mee te gaan op een pelgrimsreis, of door tijdens een reis foto's op sociale media te plaatsen en na afloop een fotoverslag te publiceren. Adverteren is lastig, omdat het veel reacties oplevert van mensen die op dit moment niet de doelgroep voor een pelgrimsreis zijn. Onder respondenten leeft het idee dat de meeste nabestaanden de OGS wel kennen en het dus zinvoller is om hen via mailings op de mogelijkheden omtrent pelgrimsreizen te wijzen.

Naar de toekomst toe is de OGS bezig om te kijken hoe de pelgrimsreizen, met name in Indonesië, meer ontmoetingsgericht kunnen worden. De bedoeling is dat Indonesische jeugd en nabestaanden elkaar kunnen ontmoeten.

Treinbiljettenregeling

Nabestaanden van Nederlandse oorlogsslachtoffers uit de Tweede Wereldoorlog, die omgekomen zijn in Duitsland of Oostenrijk, kunnen aanspraak maken op de treinbiljettenregeling. Ter genoegdoening biedt de Duitse overheid treinkaarten naar Duitsland en Salzburg aan, waarbij de NS het vervoer over het Nederlandse traject bekostigt. Nabestaanden mogen jaarlijks een treinbiljet aanvragen.

¹⁴ vfonds reis Indonesië, Thailand en Myanmar

¹⁵ vfonds reis Surabaya en reis Jakarta, Bandung, Semarang

¹⁶ Vfonds reis naar Indonesië (2x) en reis naar Thailand

¹⁷ Vfonds reis naar Indonesië (2x) en reis naar Thailand en Myanmar

¹⁸ Geen reizen plaatsgevonden, reis begin 2020 valt onder subsidiebedrag 2019

¹⁹ Geen reizen plaatsgevonden

tabel 15 Treinbiljettenregeling (Duitsland en Oostenrijk)

	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Aantal afgegeven treinbiljetten	155	130	89	125	89	14

Bron: jaarverslagen en opgave OGS

Voor de pandemie werd goed gebruik gemaakt van de treinbiljettenregeling. Tijdens de pandemie werd dit uiteraard minder, omdat zelfs een bezoek aan Duitsland gedurende langere periodes al lastig was. De aantallen afgegeven treinbiljetten in deze evaluatieperiode zijn wel lager dan tijdens de vorige evaluatieperiode: gemiddeld 100 per jaar in de periode 2016-2021 of 125 per jaar in de periode 2016-2019 (zonder de pandemie) tegenover 198 per jaar in de periode 2012-2015.

4.3 Het verstrekken van informatie en geven van voorlichting

4.3.1 Achtergrond

De Oorlogsgravenstichting heeft tot taak om informatie te verstrekken en voorlichting te geven. Met het langzaam verdwijnen van de oudere generaties is men zich meer gaan richten op de inhoud van verhalen, het overdragen van verhalen en het meegeven van bewustwording aan jongere generaties. Deze taak wordt tegenwoordig door de stichting zelf meer geïnterpreteerd als communicatie en educatie, wat het een veel bredere taak maakt waar meer financiering voor nodig is. Deze extra financiering wordt voor een deel door fondsenwerving opgehaald. Hieronder schetsen we alle werkzaamheden rond het verstrekken van informatie en het geven van voorlichting.

4.3.2 Taakuitvoering en resultaten

Sinds jaar en dag geeft de Oorlogsgravenstichting voorlichting over oorlogsslachtoffers. Hoewel niet expliciet vastgelegd is het doel daarvan nabestaanden zo juist en volledig mogelijk te informeren over oorlogsslachtoffers.

Informatievoorziening op erevelden

Op het ereveld in Loenen is een herdenkings- en educatiecentrum geopend. Los van dit centrum is de informatievoorziening op de erevelden zelf relatief beperkt: er staat een informatiezuil waar bezoekers de locatie van een graf op kunnen zoeken. Op de erevelden in Indonesië staan enkele borden met achtergrondinformatie. Ook hebben een deel van de graven op de erevelden in Loenen en op de Grebbeberg een QR-code. Hiermee kunnen persoonlijke verhalen over betreffende oorlogsslachtoffers bekeken worden.

De informatievoorziening bij oorlogsgraven op gemeentelijke of bijzondere begraafplaatsen wordt georganiseerd door desbetreffende gemeente. De gemeente kan informatie aanbieden op haar website of geeft bijvoorbeeld een jaarlijkse rondleiding. Niet inzichtelijk is in welke mate gemeenten dit werkelijk doen. De indruk bestaat dat er in de regel geen informatie ter plaatse beschikbaar is.

Overige voorlichtingsactiviteiten

De Oorlogsgravenstichting is aanwezig bij herdenkingen en activiteiten zoals veteranendag. Ook is ze op uitnodiging aanwezig bij reünies van veteranen. Dan wordt voorlichting gegeven over oorlogsslachtoffers. Daarnaast geeft de stichting ook presentaties over haar werk en activiteiten.

Educatie en communicatie

Naast de reguliere voorlichtingstaken vinden bijzondere projecten plaats die gericht zijn op educatie en communicatie. De projecten hebben een impuls gekregen vanuit het besef dat het van belang is om een nieuwe generatie aan de stichting te verbinden. De betekenis van het werk van de stichting moet ook voor hen evident zijn en blijven. Educatieve activiteiten zijn daartoe van toenemend belang. De belangrijkste boodschap die de stichting daarbij uit wil dragen is dat vrede, vrijheid en veiligheid niet vanzelfsprekend zijn. Betrokken partijen beschouwen dit als een belangrijke boodschap die goed door de stichting vertolkt kan worden in combinatie met de graven.

Voorbeelden van die bijzondere projecten zijn onder andere:

Ereveld vol Leven (tot en met 2018)

Het project 'Ereveld vol Leven' was een zeer succesvol project wat plaatsvond op het ereveld in Loenen en wat in de vorige evaluatie ook uitgebreid is beschreven. Dit project bestaat sinds een aantal jaar niet meer, na een hoogoplopend conflict over auteursrechten tussen de bedenkers ervan.

Lang zouden ze Leven (2021-2022)

Dit project, ter gelegenheid van het 75-jarig bestaan van de Oorlogsgravenstichting, licht elke week het verhaal van één oorlogsslachtoffer uit, op zijn of haar geboortedag. Dit vanuit de gedachte dat achter elke steen een persoonlijk verhaal schuilt. Op de website van de OGS wordt elke week een nieuw portret toegevoegd.²⁰

Herdenkings- en educatiecentrum Loenen

Op 26 november 2020 is in Loenen het nieuwe herdenkings- en educatiecentrum geopend door Koning Willem-Alexander. In het multifunctionele herdenkings- en educatiecentrum staan verhalen centraal over Nederlandse oorlogsslachtoffers en de inzet van Nederlanders tijdens de Tweede Wereldoorlog en actuele internationale (vredes)missies. Het centrum beschikt over een aula-functie voor zowel de Nationale Veteranenbegraafplaats Loenen als voor het Nationaal Ereveld Loenen. De tentoonstelling in het centrum vertelt over de levens van zes oorlogsslachtoffers en de ervaringen van veteranen tijdens recente (vredes-) missies in onder andere Afghanistan en Mali.

²⁰ Zie voor de portretten <https://75jaar.oorlogsgravenstichting.nl/>

Tabel 16 Bezoekersaantallen herdenkings- en educatiecentrum Loenen

<i>Maand</i>	<i>Bezoekers</i>
<i>November – december 2020</i>	<i>264</i>
<i>Januari 2021</i>	<i>Lockdown</i>
<i>Februari 2021</i>	<i>Lockdown</i>
<i>Maart 2021</i>	<i>Lockdown</i>
<i>April 2021</i>	<i>Lockdown</i>
<i>Mei 2021</i>	<i>Lockdown</i>
<i>Juni 2021</i>	<i>394</i>
<i>Juli 2021</i>	<i>550</i>
<i>Augustus 2021</i>	<i>622</i>
<i>September 2021</i>	<i>428</i>
<i>Oktober 2021</i>	<i>519</i>
<i>November 2021</i>	<i>133</i>
<i>December 2021</i>	<i>98 (deels lockdown)</i>
<i>Januari 2022</i>	<i>Lockdown</i>
<i>Februari 2022</i>	<i>14 (beperkte openingstijden)</i>
<i>Maart 2022</i>	<i>168 (beperkte openingstijden)</i>
<i>April 2022</i>	<i>458</i>
<i>Mei 2022</i>	<i>1052</i>
<i>Juni 2022</i>	<i>327 (cijfers tot en met 24 juni)</i>
<i>Totaal</i>	<i>5027</i>

Bron: opgave OGS

De multimediale educatieve opstelling biedt de mogelijkheid scholieren, gezinnen en andere bezoekers te laten kennismaken met de verhalen van oorlogsslachtoffers en veteranen. Er vinden dan ook regelmatig scholenbezoeken plaats. De OGS heeft in samenwerking met ProDemos een speciaal educatieprogramma voor schoolklassen ontwikkeld.

In het kader van het 75-jarig jubileum van de OGS stond men ook samen met een aantal bekende Nederlanders op hun verjaardag stil bij een oorlogsslachtoffer, door op die verjaardag verhalen te delen met kinderen van scholen. Zo vierde bijvoorbeeld Acteur Guido Spek op 14 februari 2022 zijn verjaardag met 75 scholieren van de Koninklijke Scholengemeenschap Apeldoorn op Nationaal Ereveld Loenen. Op het ereveld spraken de leerlingen met Marja van Dijk, die haar familie verloor tijdens de Holocaust. Door op het ereveld de grafstenen schoon te maken en de namen van de slachtoffers opnieuw in te kleuren deden ze iets terug voor de mensen die op het ereveld begraven liggen. Tot slot legde iedere leerling een tulp bij het monument van de Vallende Man.

De Koninklijke Scholengemeenschap Apeldoorn is een voorbeeld van een scholengemeenschap die samenwerkt met de OGS, in dit geval in het kader van de herdenking op 4 mei. Vanuit de KGS Apeldoorn zijn er jaarlijks drie leerlingen die spreken op het ereveld in Loenen. Dat doet de school samen met een aantal andere partijen. De afgelopen jaren is er steeds een film gemaakt waarin drie leerlingen van

de school een verhaal vertellen over een leerling die ook op de KGS Apeldoorn heeft gezeten. Dat verhaal wordt omgezet in een kleine documentaire van 5 minuten. In de afgelopen (pandemie-)jaren is de hele herdenking als uitzending geproduceerd, waarbij de leerlingen 5 minuten voor hun rekening nemen. Voorheen spraken de leerlingen live op het ereveld Loenen.

De oud-leerlingen zijn leerlingen die in oorlogstijd op de KGS Apeldoorn hebben gezeten en een bijzondere rol of een bijzonder leven hadden in oorlogstijd. Op 4 mei 2022 hebben leerlingen het verhaal verteld van een jongen die op de school zat en verzetswerk deed. Hij is opgepakt, gevangen gezet en later gefusilleerd als represaillemaatregel tegen de onbedoelde aanslag op SS-baas Rauter bij Woeste Hoeve (maart 1945). Het jaar ervoor is een verhaal verteld van leerlingen die werkzaam waren in een Joodse psychiatrische kliniek. Die kliniek is tijdens de oorlog ontruimd en de oud-leerling is in Auschwitz omgebracht.

Tabel 17 Scholenbezoek Nationaal Ereveld Loenen in 2022

<i>Datum en school</i>	<i>Aantal leerlingen en programma</i>
31/3 Harens Lyceum Haren	120 leerlingen 3e jaars met rondleiding
16/5 Bs de Zwaluw	12 leerlingen groep 8, educatief programma met rondleiding
23/5 Ichtusschool uit Apeldoorn	28 leerlingen groep 8, alleen rondleiding
24/5 Bs de Vlinder uit Dieren	27 leerlingen groep 8, educatief programma met rondleiding
30/5 Obs Oosterhuizen	29 leerlingen groep 8, educatief programma met rondleiding
29/6 Obs Beekbergen	19 leerlingen groep 7, educatief programma met rondleiding
1/7 So Het Kroonpad, Apeldoorn	15 leerlingen met beperking jeugdroute educatie op maat
4/7 Bs de Sleye uit Heel	60 leerlingen, alleen rondleiding

Bron: opgave OGS

Tabel 18 Scholenbezoek Militair Ereveld Grebbeberg in 2022

<i>Datum en school</i>	<i>Aantal leerlingen en programma</i>
6/4 Praktijkonderwijs Zutphen	45 leerlingen rondleiding
20/5 Smb de Zaaier uit Harskamp	29 leerlingen rondleiding

Bron: opgave OGS

Overige voorlichtingsactiviteiten

De Oorlogsgravenstichting is aanwezig bij herdenkingen en activiteiten zoals veteranendag. Ook is ze op uitnodiging aanwezig bij reünies van veteranen. Dan wordt voorlichting gegeven over oorlogsslachtoffers. Daarnaast geeft de stichting ook presentaties over haar werk en activiteiten.

Platform WO2

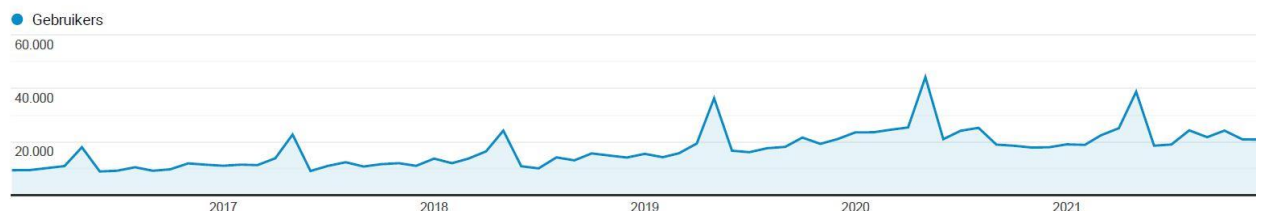
In 2016 is het platform Tweede Wereldoorlog opgezet. Platform WO2 is een netwerkorganisatie waarin het NIOD Instituut voor Oorlogs-, Holocaust- en Genocidestudies, Netwerk Oorlogsbronnen, de Stichting Musea en Herinneringscentra 40-45, de Oorlogsgravenstichting, de Stichting Liberation Route Europe en het Nationaal Comité 4 en 5 mei samenwerken. Platform WO2 wil onder meer middels de website www.tweedewereldoorlog.nl de herinnering aan de Tweede Wereldoorlog levend houden voor toekomstige generaties. Daarnaast heeft het Platform WO2 de

taak om langs vier domeinen (kennis, museaal, educatie en herinneren) de ambities van de commissie Cohen te helpen realiseren. In gesprekken constateren wij dat de samenwerking binnen het platform niet goed werkt. Men geeft ook aan dat deze daarom wordt doorontwikkeld. Door niet alleen te werken met mensen in de WO2-sector, maar ook met maatschappelijke organisaties die niets met WO2 te maken hebben, bijvoorbeeld anti-discriminatiegroepen, kan men samen verder komen. Dit zou volgens respondenten moeten gebeuren door (breder) samen te werken op inhoud, en niet omdat twee organisaties toevallig allebei iets met WO2 te maken hebben. Ontwikkelingen in dit kader zijn momenteel gaande richting een brede netwerkorganisatie Veldberaad WO2. Daarnaast wordt de oprichting van een stichting door veldpartijen voorbereid gericht op de noodzakelijke samenwerking en samenhang in kennisverspreiding/educatie, digitalisering en museaal aanbod.

Website

Onderstaande grafiek toont de aantallen bezoekers van de website van de OGS in de periode 2016-2021:

Verder zijn ook de onderstaande mijlpalen uit de jaarverslagen relevant voor deze taak²¹:

2016

- In 2016 verschijnen er 2 nieuwe delen voor de documentaireserie 'Elk graf heeft een verhaal', de gehele documentaire wordt vertoond op themakanaal ONS;
- Digitaal Monument slachtoffers Neuengamme gelanceerd;
- In 2016 richt de OGS zich prominent op het betrekken van jonge mensen door verbanden te leggen tussen graf en verhaal;
- Aspirant-leden van Minerva doen vrijwilligerswerk op nationaal ereveld Loenen (jaarlijks terugkerend);
- Gastlessen op middelbare school Dordrecht: Iespakket Eren en Leren tijdens nationale herdenkingsweek;
- 11 November (Remembrance Day): 80 basisschoolleerlingen planten bloemen bij 23 graven van geallieerde militairen in Sint-Oedenrode (onderdeel van programma 'Adopteer een graf / monument' van OGS en Nationaal Comité 4 en 5 mei);
- Fototentoonstelling dwangarbeiders Apeldoorn
- Sinds 2013: rondleidingen door vrijwilligers op begraafplaatsen Loenen en Grebbeberg (mrt-okt: elke eerste en laatste zondag van de maand);
- Nederlandse Veteranendag (jaarlijks terugkerend);
- Digitale rondleiding met foto's en verhalen over Nationaal Ereveld Loenen via app mogelijk.

2017

- Extra thema-wandelingen op Open Monumentendag;

²¹ Jaarverslagen OGS 2016 t/m 2021

- App digitale begraafplaats gelanceerd voor Loenen, mede mogelijk gemaakt door OGS' Duitse zusterorganisatie Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge (VDK);
- Tentoonstelling 'Zeeslag!' in Marinemuseum in Den Helder;

2018

- Nu ook digitale rondleiding over Militair Ereveld Grebbeberg mogelijk via app;
- Platform WO2 riep 2018 uit tot 'Jaar van het Verzet', als partner heeft de OGS in haar activiteiten extra aandacht besteed aan verhalen van verzetsstrijders:
- Samenwerking met begraafplaats Bloemendaal;
- Project: 'Geef de namen een gezicht', in samenwerking met het Nationaal Onderduikmuseum Aalten;
- Online project 'Bezoek dit verhaal', in samenwerking met 4 organisaties;
- Facebook: meer dan 5000 volgers (eerste post in 2015);
- Gelredag op de Grebbeberg, initiatief van RTV Gelderland: rondleidingen, 150 bezoekers;

2020

- Fluisterveld: podcast met verhalen over slachtoffers op ereveld Loenen, gemaakt door 10 jongeren;
- Jonge militairen in opleiding krijgen rondleiding op Nationaal Ereveld Loenen en leggen krans bij monument de Vallende Man;
- Op 3 en 4 juli werden 2 'belevingsroutes' op Loenen getest: met een gids, veteraan en QR codes komen verhalen tot leven;
- Nederlandse oorlogsgraven wereldwijd: nu op een digitale, interactieve kaart te vinden. Deze is beschikbaar op de website. De bezoeker kan de informatie aanvullen;
- 75 jaar na de Birma-Siam spoorlijn: documentaire gemaakt door Human Rights in the Picture en NL ambassade;
- 76 jaar geleden Slag om Arnhem, ter gelegenheid hiervan werkt OGS mee aan documentaire Bridge to the Future voor Stichting War Requiem;

2021

- Publicatie eerste podcast door OGS: 'Memento: levensverhalen van oorlogsslachtoffers';
- Expositie in kapel Loenen;
- OGS nu ook op Instagram;
- Tentoonstelling Oog in oog in nieuwe centrum op Loenen;
- Druk bezochte Open Monumentendagen (11 en 12 september) op Loenen: 340 bezoekers;
- Na een tijdelijke Covid-19 sluiting ontvingen de erevelden in Indonesië weer grote groepen voornamelijk Indonesische bezoekers;
- In Loenen opening jubileumjaar 'Lang zouden ze leven: 75 jaar Oorlogsgravenstichting' met aandacht voor oorlogsslachtoffers en de toekomst van herdenken;
- In jubileumjaar: bijna iedere week staat er een slachtoffer centraal op zijn of haar geboortedag met een portretvideo, bloemen en een bordje met QR code;
- Kenny B. viert zijn verjaardag op Loenen met 80 leerlingen: 1e van 6 prominente Nederlanders die hun verjaardagen inzetten om jonge mensen te betrekken bij thema's oorlog en vrede.

4.4 Het doen van necrologisch onderzoek

4.4.1 Achtergrond

Onder deze taak vallen drie activiteiten die de OGS al dan niet in samenwerking met andere partijen uitvoert: de identificatie van oorlogsslachtoffers, archiefonderzoek en het beheer van de database van oorlogsslachtoffers.

Identificatie

Er zijn nog altijd graven van onbekende slachtoffers en er worden ook nog stoffelijke resten aangetroffen waarvan bij identificatie blijkt dat het om een slachtoffer uit de Tweede Wereldoorlog gaat. De Werkgroep Vermiste Personen Tweede Wereldoorlog houdt zich bezig met de identificatie van slachtoffers uit de Tweede Wereldoorlog. De werkgroep bestaat uit de Bergings- en Identificatiedienst van de Koninklijke Landmacht (BID of BIDKL), de Nationale Politie en het Rode Kruis. De Oorlogsgravenstichting is één van de partners van deze werkgroep.

De BID is sinds augustus 1945 namens het Rijk verantwoordelijk van de opsporing, berging en identificatie van vermiste slachtoffers uit de Tweede Wereldoorlog, zowel militair als civiel. De BID doet ook al decennia opgravingen voor de OGS. De dienst brengt oorlogsslachtoffers uit particuliere graven over naar een van de erevelden. Vaak is dat omdat rechthebbenden overleden zijn en graven in verval raken, of rechthebbenden afstand hebben gedaan van grafrechten, dan wel dat nabestaanden vragen om overbrenging naar een van de erevelden omdat ze zelf niet meer voor de graven willen of kunnen zorgen.

Archiefonderzoek

De Oorlogsgravenstichting doet archiefonderzoek om meer informatie over een slachtoffer te vinden, omdat er na identificatie vaak niet meer bekend is dan een naam. Er zijn ook andere situaties waarin archiefonderzoek wordt gedaan. Het komt bijvoorbeeld soms voor dat een oorlogsslachtoffer niet in de database is opgenomen. Dan moet onderzocht worden wat er met die persoon gebeurd is, in eerste instantie bij het NIOD en het Rode Kruis. Veel van die informatie is bijvoorbeeld beschikbaar in nationale of gemeentelijke archieven.

De afdeling necrologie van de OGS is ook verantwoordelijk voor het opschrijven van levensverhalen van de slachtoffers. Hiertoe werkt de stichting samen met vrijwilligers die familieleden bezoeken en het verhaal van een oorlogsslachtoffer opschrijven. De resultaten hiervan zijn in de praktijk te zien: bijvoorbeeld op Loenen zijn paaltjes met informatieborden, het gezicht van de persoon en QR codes te vinden.

Wanneer nabestaanden of geïnteresseerden vragen hebben over een oorlogsslachtoffer die niet beantwoord worden door het persoonsdossier, verwijst de stichting hen in principe door naar andere organisaties, zoals het NIOD of het Nationaal Archief. Daar kunnen nabestaanden zelf archiefonderzoek doen. De OGS initieert niet zelf onderzoek op dit gebied.

Databasebeheer

De Oorlogsgravenstichting onderhield tot 2017 een database van oorlogsslachtoffers. Deze database was gebaseerd op slachtofferlijsten van het Rode Kruis, die gedurende WOII inlichtingen verzamelde over het lot van Nederlanders. Aan de database zaten persoonsdossiers van oorlogsslachtoffers gekoppeld. De database bevatte ook

grafregistraties, waarvoor de persoonsdossiers gebruikt konden worden. Zo kon informatie verstrekt worden over de graflijging aan nabestaanden. Deze database is in 2017 overgedragen aan het Nationaal Archief.

4.4.2 Taakuitvoering en resultaten

Identificatie

De afgelopen 15 jaar heeft de BID een convenant met de OGS. Daarin is onder andere de afspraak vastgelegd dat de BID over een periode van 20 werkdagen per jaar (10 dagen in het voorjaar en 10 dagen in het najaar) opgravingen faciliteert voor de OGS. De BID krijgt een opgravingsprogramma en brengt stoffelijke resten over naar de erevelden. Dat is specialistisch werk, vandaar dat het bij de BID belegd is.

Militairen en burgers die onderscheiden zijn met een dapperheidsonderscheiding krijgen een militaire herbegravenis (met militaire eer) op een van de erevelden. Ook dat wordt een aantal keer per jaar door Defensie georganiseerd, doorgaans in mei en oktober, volgend op de opgravingen. Omdat de regimenten die verantwoordelijk zijn voor het leveren van een draagploeg voor een herbegravenis in mei of oktober een druk jaarplan hebben, dienen zij dit eigenlijk al in januari te weten. Daarom dient het opgravingsprogramma van de OGS zo vroeg mogelijk in het jaar bekend te zijn.

De 103 van Loenen

In 2018 werd het project 'De 103 van Loenen' gestart. De stoffelijke resten van 103 onbekende doden op het ereveld Loenen werden opgegraven door de BIDKL voor een laatste poging tot identificatie. De BIDKL werkt voor dit project nauw samen met de Oorlogsgravenstichting.²² Graven van onbekenden zijn bijna allemaal bemonsterd (DNA is afgenomen). Die zitten in een database met onbekenden. Als er nabestaanden zijn waar de OGS nog geen graf van heeft vraagt men altijd of ze willen meewerken aan een DNA onderzoek.

Ook los van bovengenoemd project kan een nabestaande of anderszins betrokkene een verzoek tot identificatie indienen bij de BIDKL of de OGS, mits die persoon een onderbouwd vermoeden heeft van de locatie van het graf van een onbekend oorlogsslachtoffer. Wanneer hiermee wordt ingestemd doet de BID de opgraving en het forensisch archeologisch onderzoek. De stichting is verantwoordelijk voor facilitaire zaken, zoals het aanvragen van de vergunning voor het openen van het graf.

Onderscheid necrologisch onderzoek en identificatie

Het is belangrijk om onderscheid te maken tussen het necrologisch onderzoek door de OGS en het werk van de BID. Dit zijn twee verschillende activiteiten die geheel los van elkaar staan. Verzoeken van particulieren tot informatie die de OGS behandelt vallen onder necrologisch onderzoek, het opgraven (op verzoek van de OGS) en overbrengen van stoffelijke resten door de BID niet. In het project 'De 103 van Loenen', waarin de BID en OGS zoals hierboven vermeldt dus samenwerken, zijn al meer dan 35 Onbekende Nederlanders geïdentificeerd.

Convenant BID en OGS

Uit gesprekken blijkt dat de uitvoering van het convenant tussen de BID en OGS de laatste tijd wat moeizaam verloopt. De BID is vóór de opgravingen in mei en oktober

²² Hier is ook een documentaire van Andere Tijden over uitgezonden. Zie: <https://www.anderetijden.nl/aflevering/795/De-103-van-Loenen>

afhankelijk van input van de OGS. Men moet ruim van tevoren weten waar welke opgraving plaatsvindt en wie er militair herbegraven moet worden. Het aanlooptraject is de verantwoordelijkheid van de OGS. Zij vragen een zogenaamd Verlof tot Opgraving aan bij de betreffende gemeente. Het lijkt erop dat dit vergunningstraject door de OGS momenteel (te) laat wordt opgestart. Doorgaans moet de BIDKL in de laatste weken voorafgaand aan een opgravingenreeks zelf nog bij de OGS naar het programma informeren. Ook is er sprake geweest van graven die wel in het opgravingsprogramma stonden, maar waarvan later bleek dat deze niet overgebracht mochten worden naar een Ereveld, of stoffelijke resten in graven waarvan al bekend was dat ze in praktische zin niet te exhumeren waren. De BID geeft aan dat dit met de OGS geëvalueerd is, maar dat er nog geen verbetering zichtbaar is.

De volgende cijfers rondom necrologisch onderzoek zijn te onderscheiden:

tabel 19 cijfers necrologisch onderzoek

	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Onderzoek				78		
Identificatie		2		12	7	3
Herbegrafenis Loenen	9	8	8	5	5	8
Herbegrafenis Grebbeberg	4	1	5	-	5	8
Herbegrafenis elders		3			1	5

Bron: jaarverslagen en opgave OGS

Verder vermelden we nog een aantal noemenswaardige gebeurtenissen rondom deze taak uit de jaarverslagen²³:

2017

- De Poolse bemanning van een bommenwerper werd in 2016 in het IJsselmeer gevonden en geborgen; in 2017 zijn zij met militaire eer begraven in Amsterdam.

2019

- De 103 van Loenen: identificatieonderzoek is gestart, inmiddels 78 opgravingen gedaan, 12 personen geïdentificeerd, de eerste steen met naam gelegd.

2020

- Door Covid-19 weinig herbegravenissen, wel 5 naar Loenen;
- Na ruim 3 jaar DNA-onderzoek in samenwerking met BIDKL zijn 20 van de 103 Onbekende Nederlanders geïdentificeerd. Enkelen bleken een buitenlandse nationaliteit te hebben en worden waarschijnlijk gerepatrieerd.

Archiefonderzoek en databasebeheer

In de afgelopen periode is het archief van de OGS met succes gedigitaliseerd. In de zomer van 2017 is het gehele archief overgedragen aan het Nationaal Archief en is de digitalisering van start gegaan met financiële steun van het Prins Bernhard Cultuurfonds, Stichting Jurriaanse, Stichting Zabawas en Hendrik Muller Vaderlandsch Fonds. Door het archief te digitaliseren is er nu meer informatie via internet toegankelijk. Op die manier wordt beter en efficiënter tegemoet gekomen aan de informatiebehoefte van nabestaanden en geïnteresseerden, en kan onderzoek efficiënter uitgevoerd worden. De digitaliseringsslag heeft het ook mogelijk gemaakt om koppelingen aan te brengen met andere databases en bronnen.

²³ Jaarverslagen OGS 2016 t/m 2021

De jaren 2016 en 2017 stonden in het teken van de overdracht van het archief aan het Nationaal Archief. Omdat de OGS in die periode niet kon beschikken over de persoonsdossiers zijn toen bijna geen necrologische onderzoeken uitgevoerd. Vanaf begin 2018 was het voor hen mogelijk als archiefvormer de fysieke dossiers weer in te zien. Sinds september 2020 zijn de persoonsdossiers online te raadplegen. Tot nu toe zijn er 80.071 keer scans van een inventarisnummer (persoonsdossier) geopend. Het Nationaal Archief heeft naast de database van de OGS ook andere databases verworven die goed aansluiten op de database van de OGS. Dit maakt het eenvoudiger om informatie te zoeken over een oorlogsslachtoffer. Ongeveer 200.000 dossiers, zijn overgedragen, maar het algemene archief wat daarheen geleid heeft (correspondentie met gemeenten, provincies, ambassades etc.), en heel veel informatie bevat, is nog niet gedigitaliseerd.

Een onderzoek dat succesvol werd afgesloten was bijvoorbeeld dat naar de vader van een respondent in ons onderzoek. Zij heeft DNA afgestaan bij het Nederlands Forensisch Instituut, waarna een match werd gevonden. Haar vader bleek een van de 103 van Loenen te zijn, en lag als Onbekende Nederlander begraven op het Nationaal Ereveld. Een ander belangwekkend onderzoek opgestart in die periode was dat van Gerard van de Ven. Hij bleek op het einde van de oorlog op een dodenmars te zijn gezet en lag als Onbekende Nederlander begraven in Lerbach (Duitsland). Op 6 april 2022 is hij onder grote belangstelling herbegraven op het Nationaal Ereveld Loenen.

Natuurlijk worden niet alle onderzoeken met een positief resultaat afgesloten. Medewerkers van de OGS hebben echter wel het idee dat de aandacht die zij besteden aan het onderzoek de betrokkenen goed doet en uiteindelijk een gevoel van berusting geeft, ook als er niets gevonden wordt.

4.5 Het verzorgen van bloemleggingen

4.5.1 Achtergrond

Op een select aantal erevelden in de wereld kunnen nabestaanden en anderen bloemen of een krans laten leggen bij een oorlogsgraf. De stichting coördineert dit. Nabestaanden kunnen een verzoek indienen via de website, waarna de stichting opdracht geeft aan partners ter plaatse om de bloem- of kranslegging te verzorgen. Soms kan de bloemlegging op een specifieke datum worden uitgevoerd. Nabestaanden kunnen bij hun bestelling aangeven of zij een foto wensen van de bloemen of de krans bij het graf.

4.5.2 Taakuitvoering en resultaten

Een bloemstuk wordt ter plaatse besteld. De opzichter of anderszins verantwoordelijke legt het bloemstuk bij het graf en, indien verzocht, maakt hier een foto van. In Indonesië vindt hierop controle plaats zodat zeker is dat werkelijk meerdere bloemstukken zijn gekocht en gelegd.

De nabestaanden betalen voor het bloemstuk. De prijzen worden af en toe verhoogd om dit meer kostendekkend te houden. Nog altijd legt de stichting er iets op toe. In Nederland en Duitsland bedragen de kosten € 17,50 voor een bloemstuk, in Indonesië en Thailand € 11,- (prijzen in 2021).

Bloem- en kransleggingen vinden met name in Indonesië plaats. Er is de laatste jaren een constante hoeveelheid aanvragen.

tabel 20 Bloem- en kransleggingen

	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Nederland	534	577	562	598	676	708
Europa	7	34	33	23	30	51
Indonesië	1210	1453	1160	1251	1281	1162
Thailand / Myanmar	127	160	180	170	189	152
Wereldwijd	2	2	5	4	1	2
Totaal	1880	2226	1940	2046	2177	2075

Bron: Opgave OGS

In de jaarverslagen worden de volgende resultaten aangaande het verzorgen van bloemleggingen genoemd²⁴:

2017

- Bloemlegging op 10 november (Indonesische dag van de helden) door directeur OGS Indonesië;
- Bloemlegging in Salzburg door Nederlandse ambassadeur in Oostenrijk en nabestaanden;
- Kranslegging en herdenking 75 jaar Slag in de Javazee op erebegraafplaats Kembang Kuning in Surabaya;
- In totaal was de OGS aanwezig bij 30 herdenkingen wereldwijd.

2020

- Onder invloed van Covid-19 zijn herdenkingen in binnen- en buitenland soberder dan voorgaande jaren, meestal zonder publiek en nabestaanden, maar er vinden wel ceremonies en kransleggingen plaats;
- Normaal gesproken is er altijd een vertegenwoordiger van de Raad van Toezicht van de OGS aanwezig bij nationale en internationale herdenkingen om een krans te leggen. Dit was door Covid-19 niet altijd fysiek mogelijk;
- Ondanks Covid-19 is er toch een herdenking van de Slag om de Javazee geweest, met veel belangstellenden op het ereveld in Surabaya;
- Eerbewijs: de herdenking op Ereveld Loenen wordt live uitgezonden op TV. Afgewisseld met vooraf opgenomen bijdragen van dichters en sprekers. (Mede mogelijk gemaakt door vfonds en Stichting Vrienden Oorlogsgravenstichting), Kranslegging door Hugo de Jonge namens de regering;
- Militair Ereveld Grebbeberg: livestream herdenking op YouTube kanaal van Ministerie van Defensie;
- Op 4 mei leggen 20 Kinderen gerbera's neer bij graven op erevelden Loenen en de Grebbeberg;
- Gezamenlijke herdenkingen Indonesische en Nederlandse slachtoffers in Indonesië.

2021

- Bloemleggingen in Myanmar zijn door de politieke onrust in het land sinds 2021 niet mogelijk;
- Opnieuw dodenherdenkingen in binnen- en buitenland met digitaal i.p.v. fysiek publiek door de pandemie;
- Bloemleggingen op alle erevelden in Indonesië op 4 mei;

²⁴ Jaarverslagen OGS 2016 t/m 2021

- Bloemleggingen op Loenen door nabestaanden bij de 7 kruizen die de 7 erevelden in Indonesië vertegenwoordigen;
- Eerbewijs 2021 op Loenen wederom live op tv;
- Net als in 2020 leggen kinderen op 4 mei gerbera's neer bij graven op erevelden Loenen en de Grebbeberg;
- Kindergroet ereveld Kembang Kuning: rozen op graven van kinderslachtoffers Bersiap periode;
- Bloemlegging bij kindermemorial Kamp Vught;
- Gezamenlijke herdenkingen Indonesische en Nederlandse slachtoffers in Indonesië;
- Lichtjes op graven Pandu in Bandung met kerstavond;
- 20.000 tulpenbollen geplant op ereveld Grebbeberg ter gelegenheid van het jubileumjaar OGS.

4.6 De erevelden in Indonesië uitgelicht

Dit onderdeel gaat dieper in op de erevelden in Indonesië. Wij hebben er voor gekozen om een aparte paragraaf met specifieke informatie over Indonesië op te nemen om deelvraag 4 (zie voetnoot²⁵) zo volledig mogelijk te kunnen beantwoorden.

4.6.1 Achtergrond

In de vorige evaluatie werd benoemd dat de ontwikkelingen die in Indonesië plaatsvonden naar verwachting consequenties zouden hebben voor de positie van de erevelden en de Oorlogsgravenstichting. De betrokkenheid van de lokale bevolking bij de erevelden was klein. Ook voor Nederlandse nabestaanden zou de betekenis van de erevelden veranderen. Bovendien zag men een voorzichtig debat op gang komen over het Nederlandse verleden in Indonesië. Dit dossier werd om deze redenen aangewezen als een volgende strategische opgave voor de Oorlogsgravenstichting.

4.6.2 Taakuitvoering en resultaten

Inmiddels lijkt deze strategische opgave met succes te worden uitgevoerd. Kijkend naar de bezoekersaantallen zien we juist een enorme toename tot aan de pandemie. De impact van de pandemie was in 2020 en 2021 wel duidelijk merkbaar.

²⁵ Deelvraag 4: Is de subsidie toereikend om ook de activiteiten in Indonesië te kunnen bekostigen? (Wat zijn de taken, welke middelen zijn er en hoe worden deze ingezet? Wat zijn de koersverschillen en loon- en prijsontwikkelingen in Nederland en Indonesië?)

tabel 21 Bezoekers erevelden Indonesië (2020 en 2021 impact van de pandemie)

	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Menteng Pulo	1684	2377	3486	4000	1639	1971
Ancol	1690	2688	4106	5734	5117	6351
Pandu	2800	4451	3365	3904	1441	2176
Leuwigajah	1058	1497	1411	1590	677	979
Kalibanteng	617	642	902	1593	857	796
Candi	434	441	1010	1241	886	825
Kembang Kuning	1263	1822	1754	1961	711	849
Totaal	9546	13918	16034	20023	11328	13947

Bron: Opgave OGS

Deze toename is volgens de directeur Indonesië te danken aan verschillende factoren. In de eerste plaats blijken veel mensen heel geïnteresseerd in het verleden. De stijging in bezoekers bestaat voornamelijk uit Indonesische gasten. Er wordt meer geëxperimenteerd met sociale media. Ook is er meer aandacht besteed aan de bezoekersvriendelijkheid van de erevelden door bijvoorbeeld bomen en bankjes te plaatsen.

Vroeger had de OGS één grote doelgroep, zo vertelt een respondent ons, namelijk Nederlandse nabestaanden en de Indische gemeenschap (naast het Nederlandse publiek in het algemeen). Nu de erevelden in Indonesië sinds een jaar of 15 zijn opengesteld komen daar twee grote doelgroepen bij: de lokale Indonesische bevolking en internationale 'expats' en reizigers. Ook ziet men ontwikkelingen in de lokale context, zoals bijvoorbeeld een toename in zogenaamd dark tourism.²⁶

Vanuit Indonesiërs bleek er heel veel interesse vanuit een groot aantal redenen, waaronder:

- Bezoekers vinden de erevelden een interessante en indrukwekkende plek waar ze kunnen leren over het verleden;
- Bezoekers vinden de erevelden mooi (ook in het licht van sociale media, foto's enz.), en zien het contrast met de manier waarop zij zelf met begraafplaatsen omgaan;
- Bezoekers blijken gefascineerd door wat er achter de schermen allemaal nodig is om een ereveld en de graven te onderhouden en vinden het interessant om de werkplaatsen te zien en bijvoorbeeld het wassen of schilderen van de graftekens, het maaien van het gras en het onderhoud aan gebouwen;
- Bezoekers vinden het interessant om de erevelden te bezoeken omdat de erevelden vroeger gesloten waren en nu zijn opengesteld voor publiek.

De interesse is groot en neemt nog toe. In Jakarta heeft de OGS bijvoorbeeld een partnerorganisatie die bijna ieder weekend een erfgoed-tour verzorgt met groepen van 30 man. Er zijn ook dichters en tekenaars die naar de erevelden komen. Dit zijn allemaal nieuwe ontwikkelingen waar ook de OGS soms mee worstelt. Indonesische groepen komen nu bijvoorbeeld ook met eigen ideeën voor bezoeken aan, of activiteiten op, de erevelden. Een respondent gaf als voorbeeld dat kinderen van een

²⁶ Een trend in toerisme waarin mensen naar plekken gaan waar geleden is. In Indonesië worden bijvoorbeeld nachtelijke tours op begraafplaatsen georganiseerd.

lokaal voetbalelftal in Semarang op 15 augustus²⁷ bloemen willen leggen op kindergraven op het Ereveld Kalibanteng. En zijn er andere groepen die bijvoorbeeld oorlogsslachtoffers willen eren en herdenken door in de avond een ceremonie met kaarsen bij graven te plaatsen. Maar bijvoorbeeld een avondopenstelling van de erevelden komt ook met risico's. Te denken valt aan slechte verlichting en gevaarlijke dieren. Het blijft daarom ook voor de OGS zelf zoeken naar wat er wel en niet mogelijk is op de erevelden.

De Oorlogsgravenstichting verzorgt op verzoek van nabestaanden bloem- en kransleggingen op een aantal geselecteerde erevelden overal ter wereld. De meeste bloem- en kransleggingen vinden in Indonesië plaats. Wel zijn deze doorgaans aangevraagd door mensen in Nederland via de OGS in Nederland. Hoewel als taak klein in omvang voorziet het duidelijk in een behoefte gezien het aantal bloemleggingen.

tabel 22 Bloemleggingen per ereveld in Indonesië

	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Menteng Pulo	355	398	274	299	269	266
Ancol	32	39	33	45	50	38
Pandu	238	281	245	285	283	244
Leuwigajah	208	201	189	194	235	212
Kalibanteng	93	119	137	148	142	119
Candi	76	134	60	72	90	87
Kembang Kuning	208	281	222	208	212	196
Totaal	1210	1453	1160	1251	1281	1162

Bron: Opgave OGS

Ook worden in Indonesië grafopsporingen gedaan. Een grafopsporing is in dit geval het verzoek om een graf te proberen op te sporen. In de meeste gevallen is dit echter niet succesvol.

tabel 23 Aantal grafopsporingen in Indonesië

2016	7
2017	4
2018	12
2019	1
2020	2
2021	15
Totaal	41

Bron: Opgave OGS

Wanneer een grafopsporing succesvol was en de familie dit wil vindt een herbegraving plaats. Dit is in de afgelopen evaluatieperiode drie keer gebeurd. In 2016 twee keer

²⁷ De dag van de Nationale Indiëherdenking. Op 15 augustus 1945 kwam er een einde aan de Japanse bezetting van Nederlands-Indië en dus van de Tweede Wereldoorlog voor Nederland.

van een openbare begraafplaats naar ereveld Kembang Kuning. In 2019 een keer van een openbare begraafplaats naar ereveld Leuwigajah.

Op het moment dat deze evaluatie geschreven is liepen er twee actieve cases op het gebied van grafopsporingen en herbegravingen. Ter illustratie geven wij deze hierna weer:

- *Een case waarbij het graf van een bekend oorlogsslachtoffer is gevonden op een Algemene Begraafplaats in Surabaya en familie in Nederland graag zou willen dat dit oorlogsslachtoffer op Ereveld Kembang Kuning wordt begraven. De staat van het graf in Surabaya is echter dermate goed dat het vermoeden bestaat dat iemand in Indonesië het graf onderhoudt. Momenteel wordt getracht te ontdekken wie deze persoon is (wellicht een onbekend familielid), voordat het proces rond een eventuele herbegraving in gang wordt gezet en formaliteiten in Nederland en Indonesië worden afgerond.*
- *Een case waarbij de mogelijke graven van 2 oorlogsslachtoffers zijn gevonden op een eiland voor de kust van Sumatra. DNA profielen van de betrokken families in Nederland zijn afgerond. Men wacht op het groene licht voor het DNA-lab van de zogenaamde Disaster Victim Identification (DVI; onderdeel van het Indonesische Interpol; dit in samenwerking met de Bergings- & Identificatiedienst van het Koninklijk Leger en de Nederlandse Ambassade in Jakarta) vanuit hun hoger management om DNA-profielen te maken van botmateriaal dat ter plekke is gevonden.*

Voor wat betreft informatievoorziening, stellen respondenten dat dit nog een zoektocht is. In Indonesië heeft de OGS op erevelden eigenlijk maar één bord met een welkomstwoord, een korte geschiedenis en uitleg en verwijzing naar sociale media. Bij monumenten staat geen uitleg. Er is wat geëxperimenteerd met QR codes vanuit het 75-jarig jubileum van het OGS. Maar dat gaat slechts om 4 QR codes op 25.000 graven. Er is ook geen aparte website voor de OGS Indonesië, en de algemene website van de stichting is vooral op Nederland gericht.

Hier wordt op een nieuwe manier mee omgegaan. In plaats van eigen medewerkers aan te nemen die zonder werk zitten als er geen tours gegeven worden, is de OGS gaan samenwerken met lokale gidsen(groepen) die door de OGS zijn opgeleid om de verhalen van de erevelden te vertellen. Hun corebusiness is het organiseren van zogenaamde 'walking tours', waarbij een van hun tours dan naar een ereveld gaat. In iedere stad heeft de stichting partners. De meesten hebben een "pay as you wish" model, waarin deelnemers niet verplicht zijn de gidsen te betalen, maar een bijdrage kunnen geven als ze de gids goed vinden en de tour interessant. Dat geeft het een minder "toeristisch commercieel" tintje. Dat is voor de OGS een goed model, omdat het voor Indonesië economische waarde toevoegt, terwijl het de OGS niets extra kost.

Een andere ontwikkeling speelt rondom stedelijke ontwikkeling. Lokale overheden zoeken contact met de OGS omdat ze bezig zijn met de ontwikkeling van hun steden. De erevelden zijn oorspronkelijk opgezet aan de randen van de stad. Het grootste ereveld in Jakarta lag bijvoorbeeld ten zuiden van de stad. Maar door het groeien van de stad is het inmiddels een A-locatie waar allemaal hoogbouw omheen staat. Steden zien de erevelden meer als plek die bijdraagt aan de leefbaarheid van een stad en als stuk erfgoed. Ze nemen het mee in hun profilering naar reizigers toe. Ook werkt de OGS in Indonesië samen met enkele universiteiten. Vroeger was de taak van de OGS voornamelijk op onderhoud gericht, nu zijn bovenstaande zaken ook relevant.

5 Conclusie

In dit hoofdstuk beantwoorden wij de deelvragen van het onderzoek, waarna wij de hoofdvraag beantwoorden. We bespreken eerst kort de algemene aandachtspunten uit de vorige evaluatie. De specifiek binnen de hoofdtaken passende aandachtspunten over aanleg en onderhoud, bezoek van nabestaanden, voorlichting en informatieverstrekking, necrologisch onderzoek en bloemleggingen zijn meegenomen in de beantwoording van de deelvragen onder paragraaf 5.2.

5.1 Aandachtspunten vorige evaluatie

5.1.1 *Meer zichtbaarheid naar jongere generaties toe*

De zichtbaarheid naar jongere generaties toe is verder uitgebouwd. De in 2014 aangekondigde nieuwe koers is daarmee gevolgd. Er vinden regelmatig scholenbezoeken plaats en de OGS heeft in samenwerking met ProDemos een speciaal educatieprogramma voor schoolklassen ontwikkeld. Ook is het adopteren van graven verder doorontwikkeld met de oprichting van de Stichting Respect Adoptie Oorlogsgraven. Het besef dat jongere generaties bij de activiteiten betrokken moeten worden om draagvlak te behouden leeft sterk binnen de organisatie en bij stakeholders in het veld.

5.1.2 *Toekomst erevelden in Indonesië*

De zorgen over de toekomst van de erevelden in Indonesië die uit de vorige evaluatie naar voren kwamen blijken ongegrond. Er is nu sprake van toenemende interesse van de lokale bevolking in de erevelden en de aantallen bezoekers groeien. Hiermee verandert ook de functie van de erevelden.

5.1.3 *Samenwerking infrastructuur herinnering WOII*

De samenwerking infrastructuur herinnering WOII heeft, in de onderzoeksperiode van de evaluatie, onder meer gefunctioneerd via het platform WO2. In de praktijk blijft het echter zo dat verschillende partijen af en toe zelf projecten uitvoeren waar andere partijen niet of te laat van op de hoogte zijn. Het beter overbrengen van hun boodschap aan het publiek en verminderen van de onderlinge concurrentie is slechts ten dele gelukt. De samenwerking kan daarom beter.

5.1.4 *Scherpere afbakening gesubsidieerde taken*

Het probleem van de afbakening van de subsidietaken blijft bestaan. Dit geldt vooral voor de component informatievoorziening en voorlichting, die breed geïnterpreteerd kan worden en volgens velen een educatief aspect kent waar nu geen ruimte voor is binnen de subsidieregeling.

5.2 Beantwoording deel- en hoofdvragen

5.2.1 Beantwoording deelvragen

1. Hoe groot was de totale exploitatie van de OGS in de jaren 2016 t/m 2021 en wat is het aandeel van de subsidie daarin?

De totale exploitatie van de Oorlogsgravenstichting is opgenomen in tabel 24. Daarbij is ook aangegeven wat het aandeel van de subsidie is in de exploitatie.

tabel 24 Exploitatie Oorlogsgravenstichting 2016-2021

Jaar	2016	2017	2018	2019	2020	2021
<i>afrondding x € 1.000</i>						
BATEN						
Kerntaken	3.675	3.454	4.212	4.094	3.913	4.487
Aanvullende taken	1.018	865	765	819	284	586
Totaal baten	4.693	4.319	4.977	4.913	4.197	5.073
LASTEN						
Kerntaken	3.975	3.831	3.545	4.462	3.931	4.519
Aanvullende taken	1.043	865	829	819	284	586
Totaal lasten	5.018	4.696	4.374	5.281	4.215	5.105
Subsidie OGS van BZK *)	3.211	3.270	4.308	3.414	3.501	3.578
Aandeel subsidie in:						
baten kerntaken	87%	95%	102%	83%	89%	80%
totaal baten	68%	76%	87%	69%	83%	71%
Aandeel subsidie in:						
lasten kerntaken	81%	85%	122%	77%	89%	79%
totaal lasten	64%	70%	98%	65%	83%	70%

*) voor 2018 inclusief de extra verleende subsidie door het ministerie van BZK ten bedrage van € 970.000.

De subsidie van het ministerie van BZK aan de Oorlogsgravenstichting is conform de Subsidieregeling Oorlogsgravenstichting bedoeld om de kosten van kerntaken van de OGS mee te dekken. In tabel 24 is af te lezen hoe de verkregen subsidie zich verhoudt tot baten en lasten op kerntaken. Voor de volledigheid is ook aangegeven hoe de subsidie zich verhoudt tot de totale baten en lasten van de OGS van kerntaken en aanvullende taken tezamen.

Het aandeel van de subsidie in de baten en lasten fluctueert over de jaren. Met name komt dit door de sterk wisselende baten uit beleggingen en de lasten door de vrijval (mutatie) pensioenvoorziening. Het aandeel van de subsidie in 2018 wordt positief beïnvloed door de extra verleende subsidie door het ministerie van BZK ten bedrage van € 970.000.

In de loop der jaren zijn ook enkele incidentele subsidies verstrekt die door OGS zijn ondergebracht als ontvangsten bijzondere projecten onder aanvullende taken, te weten:

- in 2016 voor € 0,3 miljoen voor uitbreiding van het Nationaal Ereveld Loenen met een informatie-, educatie- en herinneringscentrum en aanleggen van een begraafplaats voor veteranen;
- in 2017 voor € 0,3 miljoen voor een multifunctioneel Herdenking- en Educatiecentrum over de inzet van Nederlandse militairen tijdens de Tweede Wereldoorlog en actuele internationale (vredes)missies op het Nationaal Ereveld Loenen;
- In 2021 voor maximaal € 0,2 miljoen voor activiteiten rond het vieren van het 75-jarig bestaan van de Oorlogsgravenstichting.

2. Hoe is de subsidie in die jaren besteed? (uitgesplitst naar de vijf taken)

De subsidie voor de kerntaken van de OGS is voor de jaren 2016-2021 besteed zoals in tabel 25 is weergegeven. Daarbij is onderscheid gemaakt in de besteding aan kerntaken, waarbij een deel van de loonkosten aan deze kerntaken is toegerekend en lasten inclusief ook overhead en overige kosten voor herdenkingen en de pensioenvoorziening.

tabel 25 Subsidie Oorlogsgravenstichting 2016-2021 en besteding aan kerntaken, waarbij loonkosten zijn toegerekend aan taken

Jaar	2016	2017	2018	2019	2020	2021
<i>afrondding x € 1.000</i>						
SUBSIDIE						
Subsidie ministerie BZK *)	3.211	3.270	4.308	3.414	3.501	3.578
LASTEN KERNTAAK						
Aanleg, onderhoud graven en erevelden	1.698	1.717	1.903	1.980	1.955	1.985
Pelgrimsreizen (reisfonds Verre Oosten) **)					29	30
Voorlichtingskosten, communicatie, internationale samenwerking en ICT	251	230	152	165	137	253
Necrologisch onderzoek	124	143	97	220	172	103
Bloemleggingen **)					60	54
Totaal lasten kerntaken	2.073	2.090	2.152	2.365	2.353	2.425
OVERHEAD EN OVERIG						
Herdenkingen	23	29	57	31	11	14
Kosten bestuur, personeel en bureau	1.283	1.334	1.411	1.478	1.419	1.561
Vrijval (mutatie) pensioenvoorziening	596	379	-74	588	148	521
Totaal lasten kerntaak inclusief overhead en overig	3.975	3.831	3.545	4.462	3.931	4.519

*) voor 2018 inclusief de extra verleende subsidie door het ministerie van BZK ten bedrage van € 970.000.

**) vanaf 2020 kerntaak

3. Zijn de gewenste resultaten behaald? Wat zijn de resultaten per kerntaak? (inclusief ontwikkelingen op basis van de vorige evaluatie)

Aanleg en onderhoud (belangrijkste hoofdtaak)

Uit de vorige evaluatie kwam naar voren dat de financiering van de aanleg en het onderhoud van oorlogsgraven een toekomstige uitdaging zou worden. Voor gemeenten begon het minder vanzelfsprekend te worden dat zij het (betrekkelijk intensieve) kleine onderhoud verrichten en voor hun rekening nemen. Ook begon het steeds minder vanzelfsprekend te worden dat de financiering van Nederlandse oorlogsgraven en erevelden in het buitenland deels door het land in kwestie werd ondervangen.

Wij hebben in deze evaluatieperiode geen signalen opgevangen dat deze uitdaging groter geworden is. Er geldt nog steeds dat sommige gemeenten zich af en toe afvragen waarom zij onderhoud voor hun rekening moeten nemen, maar het aantal consuls blijft stabiel. De financiering van Nederlandse oorlogsgraven en erevelden in het buitenland door landen in kwestie is in deze evaluatie niet als uitdaging naar voren gekomen.

Het systeem van gravenonderhoud blijft goed functioneren en de kwaliteit kan nog steeds op goedkeuring rekenen van alle typen belanghebbenden. Hoewel de stichting keuzes moet maken binnen het beschikbare budget, is het budget toereikend voor het niveau van onderhoud.

Bezoek van nabestaanden

Met het wegvallen van de eerste generatie nabestaanden is de interesse in pelgrimsreizen en de bekendheid van de oorlogsgraven in het buitenland aan het afnemen. Ten tijde van de vorige evaluatie was de OGS op zoek naar nieuwe manieren om een bezoek aan de erevelden in het buitenland (in Indonesië, Thailand en Myanmar) te blijven faciliteren. Wij constateren dat deze bezoeken nog steeds plaatsvinden en de belangstelling tot aan de pandemie licht toenam, waarschijnlijk vooral door jongere generaties nabestaanden bij de pelgrimsreizen te betrekken.

Ook van de treinbiljettenregeling wordt nog gebruik gemaakt, al is hier een afname te zien ten opzichte van de vorige evaluatieperiode.

Voorlichting en informatieverstrekking

Al sinds 2014 is er sterk ingezet op communicatie en educatie en is er begonnen met het werven van fondsen voor projecten op dit gebied. Ook was de OGS op het moment van de vorige evaluatie bezig met het bedenken van ideeën om de voorlichting op erevelden en aan nabestaanden en geïnteresseerden te verbeteren.

De fondsenwerving voor projecten is succesvol voortgezet en heeft enkele grote projecten mogelijk gemaakt. De in de vorige evaluatie uitgesproken verwachting dat fondsenwerving een bescheiden rol op de totale begroting zou blijven spelen is dan ook niet helemaal uitgekomen. Het gaat in sommige gevallen om aanzienlijke bedragen, zoals de € 750 duizend voor het jubileumjaar en de € 3,6 miljoen voor het multifunctioneel gebouw en tentoonstelling in Loenen.

De voorlichting op erevelden is verbeterd door bijvoorbeeld de QR-codes in het kader van het project 'Lang zouden ze leven'. Ook de realisatie van het herdenkings- en educatiecentrum in Loenen heeft de kwaliteit van communicatie en educatie een boost gegeven. Er vinden regelmatig scholenbezoeken plaats en de OGS heeft in samenwerking met ProDemos een speciaal educatieprogramma voor schoolklassen ontwikkeld. Hiermee wordt ook de koppeling tussen voorlichting en educatie steeds duidelijker gemaakt.

De strategie van de OGS zegt al een aantal jaar dat het belangrijk is aan te zetten tot dialoog. Het Platform WO2 loopt op dit moment stroef en dient op een andere manier gebruikt te gaan worden. Ontwikkelingen in dit kader zijn momenteel gaande richting een brede netwerkorganisatie Veldberaad WO2. Daarnaast wordt de oprichting van een stichting door veldpartijen voorbereid gericht op de noodzakelijke samenwerking en samenhang in kennisverspreiding/educatie, digitalisering en museaal aanbod.

Concluderend doet de Oorlogsgravenstichting meer op het gebied van educatie dan de subsidieregeling voorziet. Dit wordt met name mogelijk gemaakt door fondsenwerving. De functionaliteit van de OGS verbreedt zich. Naast herdenken en gedenken is er ook een groeiende behoefte aan 'bedenken', oftewel bezinning en educatie. De komst van de veteranenbegraafplaats en het herdenkings- en educatiecentrum in Loenen illustreren dit.

Uit vele gesprekken blijkt eensgezindheid over het feit dat de educatieve component bij de Oorlogsgravenstichting hoort. Verschillende partijen in het veld kunnen vanuit hun specifieke expertise en perspectief een bijdrage leveren aan educatie. Het begrip educatie is lastig af te bakenen en omvat allerlei zaken. Als er informatie wordt gegeven bij door de OGS beheerde oorlogsgraven heeft dit met educatie te maken. Het open houden van het herdenkings- en educatiecentrum in Loenen bijvoorbeeld ook, maar dit valt momenteel niet onder de kerntaken van de stichting. Een heldere afbakening van kerntaken als voorlichting en informatieverstrekking en het definiëren van een educatieve component daarin strekt dan ook tot aanbeveling.

Necrologisch onderzoek

De belangrijkste taak op dit gebied was voorheen de verantwoordelijkheid voor het beheren van de database van oorlogsslachtoffers waaraan persoonsdossiers waren gekoppeld. Er zou samenwerking gezocht worden met andere partijen om verschillende archieven met elkaar te koppelen. Deze database is inmiddels in het beheer van het Nationaal Archief en is door hen aan andere archieven gekoppeld. Ten tijde van de vorige evaluatie was de OGS bezig met het ontwikkelen van een personenportal om informatie over oorlogsslachtoffers centraal en digitaal bij elkaar te brengen. Hier is men niet mee doorgedaan. Niet in de laatste plaats omdat men hier is ingehaald door andere organisaties: NIOD heeft het netwerk oorlogsbronnen opgezet en heeft de website Oorlogslevens.²⁸

Deze taak was al bescheiden van omvang en is met het overdragen van het archief aan het Nationaal Archief nog kleiner geworden.

Bloemleggingen

Vanuit de vorige evaluatie waren er geen aandachtspunten rondom de bloemleggingen. Die zijn er nog steeds niet. Ook zijn hier nauwelijks ontwikkelingen geweest. De prijs is wat verhoogd, maar deze verhoging is gezien de algemene prijspeilontwikkelingen logisch. Het aantal bloemleggingen is relatief stabiel gebleven. Dit voorziet dus duidelijk in een behoefte. De uitvoering is helder vormgegeven en wordt zorgvuldig uitgevoerd.

4. Is de subsidie toereikend om ook de activiteiten in Indonesië te kunnen bekostigen? (Wat zijn de taken, welke middelen zijn er en hoe worden deze ingezet? Wat zijn de koersverschillen en loon- en prijsontwikkelingen in Nederland en Indonesië?)

Deze vraag is tweeledig en dient als zodanig beantwoord te worden. Er is veel meer interesse in de erevelden vanuit Indonesiërs zelf. De bezoekersaantallen nemen toe. Ook is de functie van de erevelden in Indonesië aan verandering onderhevig. De subsidie is toereikend om het onderhoud van de erevelden te blijven uitvoeren, bloemleggingen te verzorgen en (summier) informatie te verschaffen ter plekke. Maar als bezoekersaantallen blijven stijgen zal de OGS toch moeten gaan nadenken over hoe de informatievoorziening op de erevelden geregeld gaat worden. Voor bijvoorbeeld het geven van rondleidingen of anderszins uitbreiding van de educatieve component zal extra personeel geworven moeten worden. Men voorziet dan ook dat de kosten voor met name communicatie-activiteiten richting de verschillende oude en nieuwe doelgroepen en stakeholder management (bijvoorbeeld met lokale overheden en samenwerkingspartners) omhoog zullen gaan.

²⁸ <https://www.oorlogsbronnen.nl/>

Of de subsidie toereikend is om ook de activiteiten in Indonesië te kunnen bekostigen is lastig te beantwoorden. Dat komt omdat alleen voor de kosten voor onderhoud graven / erevelden, personeel en bureau deze kosten bekend zijn. Zie tabel 26.

tabel 26 Lasten OGS Indonesië 2016-2021

<i>Jaar</i>	<i>2016</i>	<i>2017</i>	<i>2018</i>	<i>2019</i>	<i>2020</i>	<i>2021</i>
<i>afronding x € 1.000</i>						
Onderhoud erevelden Indonesië	493	560	523	581	598	540
Personeelskosten Indonesië	496	544	533	589	582	768
Bureaunkosten Indonesië	72	96	83	79	67	73
Totaal kosten	1.061	1.200	1.139	1.249	1.247	1.381
Vrijval (mutatie) pensioenvoorziening *)	596	379	-74	588	147	521

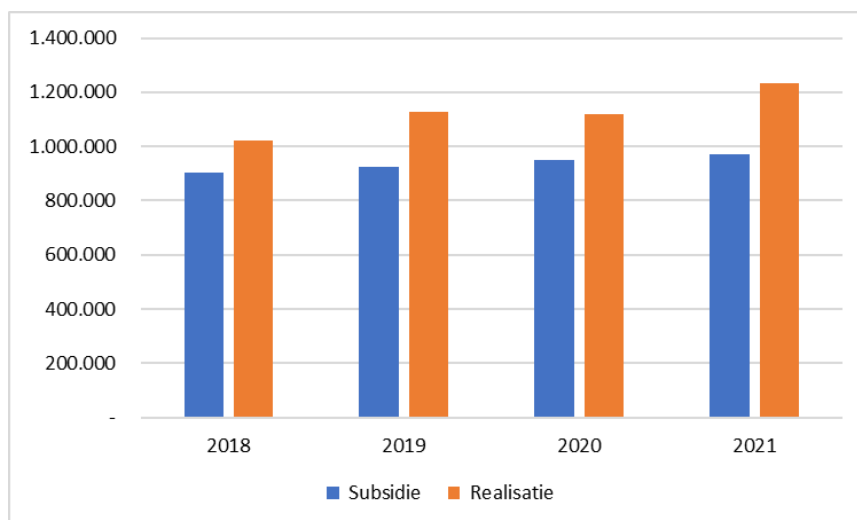
**) een substantieel maar onbekend deel van dit bedrag is toe te rekenen aan Indonesië.*

De kosten voor onderhoud erevelden Indonesië en voor bureaunkosten fluctueren maar zijn redelijk constant over de jaren 2016-2021. De personeelskosten daarentegen zijn vooral in 2021 sterk gestegen. Dat komt vooral omdat de OGS de regeling van het Ministerie van Buitenlandse Zaken volgt voor wat betreft loon- en prijsontwikkelingen. Elk jaar wordt een overzicht van het lokale ambassadepersoneel in Indonesië verkregen. Daaruit blijkt dat de loon- en prijsontwikkelingen soms fors omhoog gaan. Ook de pensioenen lopen daarin mee. In de pensioenregeling zitten thans 60 mensen. De OGS is wel bezig om te kijken of de pensioenen ondergebracht kunnen worden bij een pensioenverzekeraar in Indonesië. Zodat die kosten uit de begroting kunnen en alleen nog premie te betalen is. Daar wordt momenteel extern onderzoek naar gedaan. Ten aanzien van loonmutaties in Indonesië heeft de OGS wel eens nagedacht om een eigen salarisgebouw voor Indonesië te hanteren, maar de prijsindexatie is daar heel anders. Nu doet BZ dat aan de hand van een "boodschappenmandje" en dat is voor de OGS niet te doen.

Een aantal jaren blijkt al dat de subsidie voor OGS Indonesië ontoereikend is. Het komt vaak goed door de beleggingen van de OGS, maar dat is een onzekere factor. Daarom is in 2018 in totaal € 970.000 aan extra subsidie beschikbaar gesteld voor het deel Indonesië van de OGS. De extra subsidie is puur en alleen voor de exploitatie Indonesië bedoeld. De € 970.000 is destijds in een bestemmingsreserve gezet en elk jaar wordt gekeken wat de prijsstijging is, wat de kostenstijging ook qua koersverschillen is voor Indonesië exclusief de pensioenvoorziening en pensioenkosten en wat de OGS krijgt aan percentage voor de loon- en prijsontwikkeling. Figuur 1 laat zien welk deel van de subsidie voor OGS Indonesië bestemd is en welke kosten daadwerkelijk zijn gerealiseerd in 2018 tot en met 2021.

Figuur 1 Subsidie en realisatie betreffende OGS Indonesië

Bron: opgave OGS, subsidie exclusief pensioendotatie en loonkosten directie

Het verschil tussen subsidie en realisatie wordt jaarlijks uit de bestemmingsreserve gehaald. In 2022 zal de extra subsidie van € 970.000 naar verwachting van OGS daarmee meer dan op zijn.

Het is een uitdaging om de subsidie zodanig in te richten dat dit bedrag toereikend is voor activiteiten in Indonesië de komende jaren. Men zou kunnen stellen dat de extra subsidie van € 970.000 in vier jaar is opgesoupeerd, waarmee jaarlijks ruim € 240 duizend gemoeid was en dat dit gemiddeld ook de jaarlijkse extra behoefte betreft. Zoals uit tabel 26 blijkt zit het probleem niet zo zeer in de ontwikkeling van de kosten van erevelden en de bureaunkosten, maar met name in de personeelskosten qua loon- en prijsontwikkeling en de vrijval (mutatie) pensioenvoorziening. Het is derhalve zaak om hier een oplossing voor te vinden. Als de pensioenen ondergebracht kunnen worden bij een pensioenverzekeraar in Indonesië, zodat de kosten uit de begroting kunnen en alleen nog premie te betalen is, is daar een oplossing voor. Om voor de loon- en prijsontwikkeling voor Indonesië uit te blijven gaan van de cijfers van BZ is de vraag. Op zowel het vlak van het onderbrengen van pensioen bij een pensioenverzekeraar in Indonesië als ten aanzien van loon- en prijsontwikkeling BZ is nader onderzoek nodig en deels doet de OGS dat al.

5. Hoe doelmatig is de subsidie ingezet?

De doelmatigheid van de OGS is op twee niveaus beoordeeld.

1. *Hoogte van de kosten van uitvoering en overhead.* Er zijn geen goede vergelijkingen mogelijk van de kosten van uitvoering van activiteiten en de overhead met andere organisaties. Alleen in algemene zin kan een oordeel worden gegeven over de bedrijfsvoering en efficiënte uitvoering van taken. Over de bedrijfsvoering kan worden geconcludeerd dat deze sober is te noemen. Voor de uitvoering is vooral de invulling van aanleg en onderhoud van belang. Daarbij valt op dat het zeker waar het gaat om het onderhoud in Nederland in de loop der jaren een efficiënte werkwijze is ontwikkeld. Ook bij onderhoud en vervanging van graven heeft de OGS zeker oog voor de kosten op langere termijn.
2. *Mate waarin de OGS de doelen vanuit de subsidieregeling kan bereiken met de daarvoor beschikbare middelen.* Het subsidiebedrag is in de loop der jaren verhoogd. De resultaten van de OGS zijn goed als men kijkt wat het resultaat op

het eigen vermogen is, maar dat komt ook omdat het vaak goedge maakt wordt door de opbrengst uit beleggingen. Als er een flink tekort is op de exploitatie kan dat voor een groot deel goedge maakt worden door resultaat uit beleggingen. Als dat resultaat tegenvalt of er niet is dan bestaat het risico dat de OGS een negatief resultaat boekt en men hard door het vermogen heen geraakt. Verder zijn als gevolg van rentefluctuaties pensioenen, wisselkoersfluctuaties en hoge loon- en prijsindexatie in Indonesië de bestemmingsreserves over de periode 2013–2017 gedaald waardoor het niveau van de reserves in 2018 als te laag werd ingeschat om de ontstane risico's af te dekken. Op grond hiervan en gelet op de artikelen 2 en 3 van de Subsidieregeling Oorlogsgravenstichting en het Kaderbesluit BZK-subsidies is over 2018 een incidentele subsidie toegekend. Dit ter hoogte van € 970.000 voor de aanvulling van de bestemmingsreserves met betrekking tot de activiteiten in Indonesië. Hierdoor zijn de bestemmingsreserves weer op voldoende niveau gebracht om de ontstane risico's af te dekken. Na de laatste onttrekking uit de bestemmingsreserve in 2022 is de incidentele subsidie verbruikt. Als hier geen extra subsidie voor wordt verkregen dan gaat dat ten koste van het resultaat, waardoor het eigen vermogen kan dalen.

5.2.2 Beantwoording hoofdvraag

*Wordt de jaarlijks verleende subsidie door het ministerie van BZK aan de Oorlogsgravenstichting (op basis van de subsidieregeling Oorlogsgravenstichting 2013) **doelmatig** en **doeltreffend** ingezet ten behoeve van de taken?*

Doelmatig: De OGS heeft een sobere bedrijfsvoering en een efficiënte werkwijze op het gebied van onderhoud en vervanging van graven. Wel is er een structureel tekort op de exploitatie dat zonder incidentele subsidies tot negatieve resultaten zal leiden.

Doeltreffendheid: De hoofdtaak van het onderhouden van graven en erevelden wordt, met behulp van een netwerk van gemeentelijke consuls en een internationaal netwerk doeltreffend uitgevoerd. De pelgrimsreizen blijven mogelijk, al is het afwachten wat de gevolgen van de veranderende subsidiestructuur via het fonds gaan zijn. Dit is iets om in een volgende evaluatie nader te bekijken. De taak van necrologisch onderzoek is na de overdracht van het archief aan het Nationaal Archief beduidend kleiner geworden. Tegelijkertijd vervagen de grenzen tussen necrologie, communicatie, voorlichting en educatie. Het verzorgen van bloemleggingen gebeurt zorgvuldig en constant. De grote uitdaging is het opnieuw vormgeven van de informatie- en voorlichtingstaak en het al dan niet inbedden van een educatiecomponent in de kerntaken. Dit neemt niet weg dat deze taak binnen de evaluatieperiode doeltreffend werd uitgevoerd: de Oorlogsgravenstichting doet via fondsenwerving meer dan wat binnen de afgebakende kerntaak valt.

Bijlagen

Bijlage 1: Geïnterviewde organisaties /functionarissen

Organisatie en functie

Oorlogsgravenstichting, directeur

Oorlogsgravenstichting, hoofd beheer en onderhoud

Oorlogsgravenstichting, hoofd communicatie, voorlichting, educatie en necrologie

Oorlogsgravenstichting, hoofd financiën

Oorlogsgravenstichting, coördinator necrologie en archief

Oorlogsgravenstichting, directeur Indonesië

Oorlogsgravenstichting, vice-president Raad van Toezicht

Nationaal Comité 4 en 5 mei, hoofd onderzoek en educatie

Stichting herdenking 15 augustus 1945, secretaris en bestuurslid

Ministerie van Defensie, hoofd Bergings- en Identificatiedienst (BID)

Koninklijke Scholengemeenschap Apeldoorn, docente geschiedenis

Vfonds

Nabestaande

Zakelijk directeur Joods Cultureel Kwartier

Gemeente Meerijstad, consul

Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, senior beleidsmedewerkers cluster oorlogsgetroffenen en Tweede Wereldoorlog

Oorlogsgravenstichting, beheerder Ereveld Loenen

